

„Vidinės kolonizacijos“ teorija ir jos taikymas (post)sovietinių visuomenių lyginamiesiems tyrimams

Rasa Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius
The Lithuanian Institute of History
geokdepe@gmail.com

Santrauka. Straipsnyje aptariamos naujos sociokultūrinių tyrimų krypties – kultūrinės išteklių istorijos – teorinės ir metodologinės prielaidos bei jų taikymo galimybės nagrinėjant nelygybės ir atskirties priežastis posovietinėje Lietuvoje. Ši tyrimų kryptis akcentuoja poreikį tirti gamtos išteklių gavybos, politinių institucijų ir sociokultūrinių nuostatų giluminius sąryšius. Remiantis kultūros istoriko Aleksandro Etkindo ir kitų autorių plėtojama „vidinės kolonizacijos“ koncepcija, tekste formuluojamos posovietinių šalių (ypač Rusijos ir Lietuvos) lyginamųjų sociopolitinės sąrangos tyrimų prielaidos bei pirminės hipotezės, siekiančios užčiuopti jų raidos ypatumus, skirtumus bei panašumus ilgesnėje istorinėje perspektyvoje, nuo XVI a. iki šiol. Daroma išvada, kad šis metodinis vertinimas gali būti pakankamai perspektyvus toliau aiškinantis nepriklausomos Lietuvos socioekonominės raidos ypatumus bei visuomenės kultūrinės nuostatas, ypač taikant tyrimo metu iškeltą „antrinės vidinės kolonizacijos“ hipotezę.

Pagrindiniai žodžiai: vidinė kolonizacija, ištekliai, baudžiava, institucijos, elitas, imperija, nacionalinė valstybė.

The Concept of “Internal Colonization” and Its Application in a Comparative Analysis of (Post)Soviet States

Abstract. This article discusses a direction of sociocultural studies – the *cultural history of natural resources* – and the possibilities of its application in examining the causes of inequality and social exclusion in post-Soviet Lithuania. This theoretical-methodological approach assumes a strong interdependence shared between the extraction of natural resources, a state’s political system and institutions as well as certain sociocultural provisions. In exploring the concept of “internal colonization,” developed by historian of culture Alexander Etkind and other authors, this article sets guidelines for a comparative analysis of the sociopolitical structure of post-Soviet countries (especially Russia and Lithuania). Some initial hypotheses regarding the trends, differences, and similarities of post-Soviet societies in the long historical perspective, from the 16th century up to our time, are presented for further analysis. This article concludes that this methodological approach

Received: 25/7/2018. Accepted: 20/9/2018

Copyright © 2018 Rasa Čepaitienė. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

could be sufficiently promising in explaining the specifics of the socioeconomic development of independent Lithuania, in particular by applying the hypothesis of a “secondary internal colonization,” which has been raised during the course of the investigation.

Keywords: internal colonization, resources, serfdom, institutions, elites, empire, nation-state.

Įvadas

Moderniosios Lietuvos valstybingumo šimtmečio sukaktis įpareigoja mus ne tik nuodugniau apmąstyti lietuviškojo suvereniteto pagrindus, bet ir aiškiau suvokti, iš kokios būklės buvo išsivaduoja 1990-aisiais, turint omenyje ne tik ilgą politiką priklausomybę ar nacionalinės kultūros slopinimą, bet ir kitas pavergimo formas. Ypač prisimenant XIX ir XX a., kai Lietuva buvo pavaldi Rusijos imperijai, o vėliau ir Sovietų Sąjungai, patirtą socialinę bei ekonominę priespaudą – ilgam užšaldytą baudžios sistemą (Rudokas 2011), atgimusių sovietinėje kolektyvizacijoje, – kyla klausimai, kokias pasekmes tai paliko *longue durée* perspektyvoje ir kokią pėdsaką įspraudė Lietuvos visuomenės mentalitete?

Tokiais aspektais ši tema Lietuvos istoriografijoje ir socialiniuose moksluose faktiškai netyrinėta. Solidžiausias baudžios reiškinio studijos buvo parengtos dar sovietmečiu (Jurginis 1962; Jučas 1972), bet jose domėtasi juridiniais, politiniais, ekonominiais ir socialiniais aspektais, o ne šio reiškinio ilgalaikėmis kultūrinėmis bei mentalinėmis pasekmėmis. Lietuvos istorikai tokiais atvejais paprastai vengia spekuliacijų, pasikliauja tik tradiciniais rašytiniais šaltiniais, kuriuos, žinia, dažniausiai paliko politinio ar kultūros elito atstovai, kuriems mažai terūpėjo valstiečių luomo kasdienybė. Be to, mūsų istorinėje atmintyje ir politinėje vaizduotėje lieka įsitvirtinęs *išsivadavimo* naratyvas, tad labiau linkstama tirti ryškiausius ir herojiškiausius kovos su Rusijos imperija / SSRS epizodus, nei empiriškai sunkiau apčiuopiamus socioekonominės ar juolab mentaliteto istorijos poslinkius.

Tačiau tokį tarpdalykinį nelaisvės reiškinio tyrimų poreikį atliepia pastaruoju metu vis aktyviau plėtojamos vadinamosios *vergstės studijos* (angl. *slavery studies*). Jų pirmtakais galima laikyti prancūzų filosofo Étienne'o de la Boétie 1549 m. fenomenologinę analizę *Diskursas apie savanorišką vergystę arba prieš Diktatorių* (Boétie 2010) ar antitotalitaristinius Simone'os Weil apmąstymus apie vergo sąmonės būklę ir nelygstamą žmogaus asmens orumą (Weil 1955). Nelaisvės fenomeną šie autoriai svarstė ne tiek istoriškai bei sociologiškai, kiek filosofškai ir antropologiškai, kaip vien socialinėmis ar kultūrinėmis sąlygomis neapibrėžiamą būklę, kai, pasak jų, nutrinamos patirtinės ribos tarp vergo ir šeimininko. Šią išvalgą kaip itin reikšmingą aiškinantis masių sąmonės užvaldymo mechanizmus XX a. vidurio totalitarinių režimų sociopolitikoje vėliau plėtojo tokie mąstytojai kaip Hanah Arendt (Arendt 2001), Jeanas-Paulis Sartre'as (Sartre 1985) ir daugelis kitų autorių.

XX a. septintu–aštuntu dešimtmečiais pradėjusios formuotis vergstės studijos buvo ir tebėra itin veikiamos emancipacinio bei dekolonizacinio juodaodžių ir spalvotųjų diskurso (Eyerman 2001). Kad vergstės metų atmintis gali būti ideologiškai aktualizuota ir politiškai mobilizuota bei tapti galingu politiniu ginklu ar socialinių permainų įrankiu, parodė Jungtinių Amerikos Valstijų

afroamerikiečių kolektyvinės savimonės ir politinės jėgos formavimosi istorija, nūdienis socialinis judėjimas „Black Lives Matter“ ir 2017 m. įvykiai, susiję su pilietiniais neramumais ir konfederatų paminklų naikinimo kampanija pietinėse JAV valstijose. Šiandien vis produktyvesni atrodo ir nelaisvės formų palyginamieji tyrimai skirtinguose geografiniuose ir kultūriniuose kontekstuose, pavyzdžiui, gretinant juodaodžių vergų darbą JAV plantacijose su Rusijos baudžiavine sistema (Kolchin 1990)¹. Nūnai labiau linkstama gilintis į fundamentalias antagonistinius priklausomybės saitais susaistytų individų bei grupių (vergo ir šeimininko, savininko ir kliento, pavaldinio ir viršininko ir t. t.) sociokultūrinės atskirties prielaidas bei formas. Mūsų regiono specifikai aptarti skirta žinomo psichologo, kultūros istoriko ir literatūrologo Aleksandro Etkindo bei jo bendradarbių plėtojama „vidinės kolonizacijos“ koncepcija (Etkind 2011) leidžia išsamiau pažinti šį reiškinį remiantis istoriškai susiklosčiusios Rusijos sociopolitinės ir institucinės sąrangos analize, kurioje ši nematoma skirtis iki šiol yra labai ryški.

A. Etkindo „vidinės kolonizacijos“ koncepcija metodologiškai kyla iš pokolonijinių studijų suformuluotų teorinių prielaidų ir jomis remiasi (Hechter 1975; Weber 1976; Goldner 1977; Scott 1998; Ross 1996 ir kt.), tačiau neapsiriboja. Akivaizdu, kad skirtingų šalių kolonizacinę patirtį analizavę ir skirtingoms akademinėms tradicijoms priklausantys tyrėjai šį reiškinį apibrėžia ir suvokia skirtingai. Vidinė kolonizacija gali būti laikomos tiek netolygiai ekonomiškai ir sociokultūriškai išsivysčiusių valstybės regionų suvienodinimo strategijos bei taktikos, unifikuojant teisę, centralizuojant biurokratinį aparatą, švietimą, kultūrą ir t. t., o tai iš esmės būdinga bet kuriai moderniai imperijai ar unitarinei valstybei (Суни 2011), tiek ilgalaikių kontaktų sąlygota kolonizatoriaus nuostatų dėl pavergtųjų – šio „svetimo ir priešiško žvilgsnio“ – internalizacija pačių kolonizuotųjų savimonėje (Fanon 1986). Tačiau, kaip matysime toliau, A. Etkindo įžvalgos, nors šiuos požiūrius ir integruoja, bando juos konceptualiai peržengti, naudodamos naujus analitinius įrankius ir papildomus analizės veiksnius. Kita vertus, jo pasiūlyta teorija skiriasi ir nuo klasikinės marksistinės politinės ekonomijos postulatų. Marksistinė socialinė istorija praeitį aiškino skirtingų klasių ar socialinių grupių kova tos pačios kultūriškai homogeniškos visuomenės viduje, teigdama, kad ekonominis išnaudojimas yra svarbiausias visuomenės gyvenimą lemiantis veiksnys, o pokolonijinėse teorinėse studijose, nors šios krypties tyrėjai ir neginčija išnaudojimo svarbos, atkreipiamas dėmesys į tai, kad ne visos kolonijos davė metropolijoms daugiau išteklių, žmonių ar kapitalo nei iš jų paėmė. Tad, šalia ekonominio veiksnio, ne mažiau svarbūs tampa politiniai bei kultūriniai veiksniai, kaip ir specifinis, hibridinis kolonizatorių ir kolonizuotųjų santykių pobūdis (Schwarz and Ray 2000). Visgi pokolonijinių studijų šalininkai daro kitą redukcionizmo klaidą, manydami, kad turtingieji ir skurdžiai yra lyg dvi atskiros „gentys“, nes jie visada kalba skirtingomis kalbomis, net jei lingvistiniu požiūriu tai ir būtų ta pati anglų, prancūzų, rusų ar kuri kita kalba, tačiau jų kultūra, simboliai, interesai ir mąstymo mechanizmai lieka neperžengiamai skirtingi (Morton 2007). Tad marksizmas kultūrinius skirtumus apmąsto kaip socialinius, o pokolonijinės studijos socialines distancijas dažnai apmąsto kaip kultūrines (Procter 2007). A. Etkindas ir jo

¹ Vergovės intelektualinės istorijos ir kultūrinės atminties tarptautiniams tyrimams skirti du specialieji žurnalo *Новое литературное обозрение* numeriai (NLO 2016, Nr. 141, 142).

sekėjai pastaruoju metu plėtoja „kultūrinę išteklių istoriją“, apibrėžiamą santykiu tarp šalyje dominuojančių gamtinių išteklių gavybos bei panaudos ypatumų ir ekonominės sistemos, politinio režimo, visuomenės institutų ir sociokultūrinių nuostatų lokals specifikos (Эткинд 2014).

Interpretuojant dabarties socialinius procesus Lietuvos viešajame diskurse, vis dažniau pasitelkiamos retorinės „baudžios“ ir „baudžiauninkų“ figūros (Maslauskaitė 2011; Garbačiauskaitė-Budrienė 2018) signalizuotu, kad dabartinė valdančiųjų ir valdomųjų santykių būklė irgi pradedama interpretuoti vis aštriau pabrėžiant jos antagonistinį ir dėl to neišvengiamai socialinių įtampų bei latentinių ar atvirų konfliktų kupiną pobūdį. Šių istorinių analogijų vartosenos populiarėjimą inspiruoja ir objektyvūs rodikliai: labiausiai iš Europos Sąjungos valstybių didėjantis atotrūkis tarp turtingiausių ir mažiausias pajamas gaunančių gyventojų (GINI indeksas²); mokesčių našta, neproporcingai gulanti ant darbo pajamų, kai kapitalo pajamos apmokestinamos gerokai menčiau³; socialinė nelygybė ir didėjanti žemiau skurdo ribos gyvenančiųjų dalis⁴; išvešėjusi sisteminė stambaus masto korupcija bei nepotizmas; teisingumo ir visiems piliečiams vienodai taikomų įstatymų, normų bei vertinimo standartų stoka; ekonominis bei psichologinis nesaugumas ir dėl to neslopstantys masinės emigracijos srautai, neabejotinai reiškiantys dalies piliečių nebetikėjamą šios valstybės perspektyvomis. Kiek visus šiuos reiškinius leistų paaiškinti „vidinės kolonizacijos“ koncepcijos bei kultūrinės išteklių istorijos naudojami metodologiniai įrankiai? Ar posovietinės šalis, įskaitant Lietuvą, iš viso prasminga gretinti su pokolonijinėmis Afrikos ar Azijos visuomenėmis ir joms pažinti taikyti analogiškus analizės metodus bei konceptualius įrankius, juk buvusios SSRS teritorijos dažniausiai nėra laikomos pokolonijinio diskurso subjektu? Tokie lyginamieji tyrimai ištis reti, tačiau jų visgi esama (Beissinger and Young 2002; Spivak et al. 2006). Antai JAV antropologas D. Ch. Moore'as yra pateikęs labai įdomių įžvalgų, aktualių ir Baltijos šalių sovietinio laikotarpio vertinimams (Moore 2006; 11–43). Pokolonijinį požiūrį savo tyrimuose atitinkamai bandė taikyti ir keli šiuolaikiniai rusų (Morozov 2015), estų (Annus 2015) bei lietuvių (Samalavičius 2002; Samalavičius 2008; Rubavičius 2003) autoriai. Ir nors per dvi Europos Sąjungos plėtros bangas 2004 ir 2007 m. didžioji pokomunistinių Vidurio ir Rytų Europos valstybių dalis realizavo siekį „grįžti į Europą“, išliekantis Europos Sąjungos rytinių valstybių narių poreikis tarptautiniu mastu nuolat įrodinėti savo „europietišumą“ ir „pažangumą“ (pavyzdžiui, keleto šio regiono valstybių, tarp jų ir Lietuvos, konkurencija dėl geografinio Europos centro) tampa jų latentinės pokolonijinės savimonės požymiu.

² 2017 m. Eurostato duomenimis, pagal šį rodiklį Lietuvą (37,0) aplenkė tik Bulgarija (38,3). Prieiga internetu: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di12

³ Antai pelno mokesčiai Lietuvoje 2012–2016 m. atitinkamai sudarė tik 1,3–1,7 proc. BVP. Šaltinis: 2016 biudžeto pajamos. Prieiga internetu: https://finmin.lrv.lt/uploads/finmin/documents/files/LT_ver/Aktual%C5%ABs_valstyb%C4%97s_finans%C5%B3_duomenys/Ataskaita%202016%20metai.pdf (žiūrėta 2018 02 12).

⁴ Remiantis statistiniais duomenimis, žemiau skurdo ribos 2017 m. gyveno penktadalis Lietuvos gyventojų (21,7 proc.), t. y. daugiau nei pusė milijono asmenų. Šaltinis: *Oficialiosios statistikos portalas*. Prieiga internetu: <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=5273885> (žiūrėta 2017 12 04).

Bandant atsakyti į šiuos klausimus, šio *tyrimo objektu* tampa retrospektyvi lyginamoji specifiskai susiklosčiusių valdančiųjų ir valdomųjų santykių analizė, gretinant Lietuvos ir Rusijos / SSRS visuomenės ilgesnėje istorinėje perspektyvoje. Kadangi nuo pastarosios Lietuva politiškai ir socioekonomiškai priklausė nuo XVIII a. pabaigos iki XX a. pradžios ir vėliau XX a. antroje pusėje, baudžiamos sistema bei jos suformuoti pavaldininkiško, sociokultūrinių distancijų tarp skirtingų visuomenės sluoksnių kūrimu paremti mentaliteto bruožai čia išliko ilgiau nei gretimuose, integracijos į šią imperiją išvengusiuose arba menčiau į ją integruotuose kraštuose, kaip antai soclagerio šalys sovietmečiu. Tad šiuolaikinių išnaudojimo, politinio pasyvumo ir socioekonominio nesipriešinimo priežasčių Lietuvoje svarbu paieškoti giliau nei vien sovietizacijos bei posovietinės transformacijos paliktose kolektyvinėse traumose (Gailienė 2015). Kokie veiksniai daugiausia lėmė nūnai vis labiau didėjančią socialinę atskirtį ir nelygybę Lietuvoje? Kodėl jai nebuvo / nėra efektyviau priešinamasi? O jei ir siekta tai daryti pasitelkus įvairias pilietines antikorporucines iniciatyvas, kodėl šie pasipriešinimo sąjūdžiai bei pavieniai bandymai lieka fragmentuoti, nenuoseklūs, silpni, tad ir nesulaukia ryškesnės sėkmės bei platesnio palaikymo?

Atsižvelgiant į tai, šio *tyrimo tikslas* – remiantis „vidinės kolonizacijos“ koncepcija pabandyti pasiūlyti hipotetinę analizės schemą, leidžiančią dabarties socioekonominės nelygybės ir politinių įtampų formavimosi Lietuvoje priežastis, mechanizmus bei juos palaikančią ideologinį diskursą pamatyti ilgesnėje istorinėje, geopolitinėje ir sociokultūrinėje perspektyvoje. Atsižvelgiant į šios temos sudėtingumą, neabejotiną tarpdalykiškumą ir ribotą straipsnio apimtį, kol kas siekiama atlikti tik pradinį A. Etkindo koncepcijos taikymo Lietuvos atvejui bandymą. Jam pasiteisinus, tokį tyrimą ateityje, be abejonės, tektų pildyti, plėtoti ir tikrinti išsamesniais istoriniais bei sociologiniais duomenimis.

Vidinė kolonizacija: sąvoka ir reiškiny

Pasak A. Etkindo, „vidinė kolonizacija“ – tai istoriškai susiklostęs savitas valdžios ir pavaldinių santykių tipas, kai valdantieji suvokia ir vertina savo šalies visuomenę kaip užkariatuosius ir pavergtuosius, o į savos valstybės teritoriją žvelgia kaip į svetimą ir be gailėsčio eksploatuotiną (Эткинд 2016). Kitaip tariant, tai yra užjūriuose įgytų kolonijinio valdymo praktikų, žinių bei patirties perkėlimas atgal į savo pačių šalį. Šį reiškinį H. Arendt taikliai pavadino „kolonijiniu bumerangu“ (Arendt 1970).

A. Etkindas savo koncepciją sudėliojo iš pasaulio ir rusų historiografijoje jau išsamiai aptartų įžvalgų, pradedant Vasilijumi Kliučevskiu, teigusiu, kad „Rusija yra šalis, kuri pati save kolonizuoja“ (Ключевский 2005; 15), tačiau sugebėjo jas susieti į naują ir įtikinančią schemą, pritaikomą ne tik viduramžių Rusijos istorijai, bet ir sovietmečiui bei dabartinio Vladimiro Putino režimo ypatumams paaiškinti (Эткинд 2013a). Svarbiausi šios koncepcijos analitiniai teiginiai bei sąvokos: 1) luominė visuomenės struktūra, nulėmusi kultūrinę prarają tarp imperijos valdančiojo elito ir liaudies masių; 2) plačiai paplitusios baudžiavinės kontrolės bei prievartos formos; 3) kai kurių carų vykdyti ir tęstinumo neturėję šalies modernizavimo bei liberalizavimo projektai; galiausiai, 4) į išteklių eksportą orientuotos ekonomikos specifika.

Reikšmingą viduramžių Novgorodo valstybės, o vėliau ir Maskvos kunigaikštystės ekonominę priklausomybę nuo Sibiro kailiukų ir kitų gamtos turtų gavybos ir eksporto A. Etkindas intriguojančiai ir argumentuotai gretina su dabartine V. Putino režimo priklausomybe nuo naftos ir dujų pardavimų užsienyje, kuri politikos bei ekonomikos analitikų laikoma režimo stiprybės ir stabilumo pagrindu (Goldman 2008; Lucas 2008; 220–251). A. Etkindo ir kitų autorių samprotavimai apie „energetinį Rusijos prakeikimą“ (Эткинд 2013b; Ross 2012) tampa bene perspektyviausia šios koncepcijos dalimi, leidžiančia susieti viduramžių Rusijos istorijos tyrinėjimus ne tik su sovietologija, bet ir su V. Putino režimo socioekonominių bei ideologinių pagrindų – „suverenios demokratijos“ – analize, kurią vėliau keitė „socialinio konservatizmo“ doktrina, pagrindžianti „gazprominio kapitalizmo“ modelį. Ypatingo dėmesio vertas jo teiginys, kad vidinė kolonizacija Rusijoje prasidėdavo *tik* išnaudojus galimybes eksportuoti gamtos išteklius dėl jų išekvojimo ar laikinai užsivėrusių užsienio rinkų, kaip kuriam laikui atsitiko po 1917 m. bolševikų perversmo. Taigi „tikroji Rusia“, t. y. etninių rusų gyvenamos teritorijos, kartkartėmis pačios atlikdavo „pagrindinės kolonijos“ vaidmenį, kai imperijos išorinės plėtros ir užkariautų teritorijų – Kaukazo, Vidurinės Azijos, Sibiro, Aliaskos ir t. t. – užvaldymo patirtys valdžios būdavo perkeliamos atgal į metropoliją. Tada ji epizodiškai išvirsdavo vidinių valstybės teritorijų įvaldymu / modernizacija bei internalizuota „civilizacine misija“, t. y. rusų ir kitataučių elitų, o bolševikų atveju – ir „plačiųjų liaudies masių“ – „civilizavimu“. Tai rodytų, kad jam, kaip ir kitiems šios teorijos šalininkams, rūpi ne tik ekonominės, bet ir socialinės bei ypač kultūrinės vidinės kolonizacijos ypatybės (Эткинд, Уффельманн, Кукулин 2012; 6–50).

Bene ryškiausiai vidinės kolonizacijos bandymais Rusijoje laikytinos carų Petro I ar Aleksandro II reformos, atitinkamai vykdytos 1696–1725 ir 1857–1874 m., ir ypač stalininė industrializacija (1927–1953 m.). Italų sovietologė Marija Ferretti pažymėjo, kad Petrą I galima laikyti tokios „autoritarinės modernizacijos“ modelio pradininku, nes būtent jis įtvirtino archajines vergiško darbo panaudos formas, paradoksas – paties europietiškausio Rusijos miesto Sankt Peterburgo – statyboje, taip desperatiškai siekdamas savo meto visuomenės išsivystymo lygį priartinti prie europietiško standartų (Феррети 2013; 122). Šis *autoritarinės* arba *repressinės* modernizacijos, atskyrusios asmens laisvę ir socialinę pažangą, valstybę ir visuomenę, modelis vėliau buvo atgaivintas Vladimiro Lenino ir ypač Josifo Stalino pastangomis (Čepaitienė 2014).

Pasak A. Etkindo, „bet kurios kolonijinės politikos raktiniu elementu reikėtų laikyti *kultūrinės distancijos* tarp valdžios ir valdomųjų kūrimą, tyrimą, didinimą / mažinimą, demonstravimą ar neigimą“ (Эткинд 2001). Reikia pasakyti, kad kultūrinė distancija tarp metropolijos ir kolonijų ne visada sutampa su etninėmis skirtybėmis tarp jų, pavyzdžiui, JAV išsivadavimo karo metu abi kovojančios pusės priklausė tam pačiam etnokultūriniam pasauliui. Tačiau kultūriniai ir etniniai kolonizatorių ir kolonizuotųjų skirtumai dažniausiai sąmoningai pabrėžiami ir palaikomi. Taip pat kultūrinės distancijos kūrimas veda prie ypatingos rūšies mokslų ir menų, skirtų pagrįsti ir pateisinti kolonijinį valdymą remiantis fukoistine *galia ir žinojimu*: misionieravimu, kelionių literatūros (travelogų), kultūrinės antropologijos, muziejinių kolekcijų, t. y. viso to, ką Edwardas Saidas ir vadina *orientalizmu* (Said 1978). Iš esmės kultūrinė distancija atsiranda ne tik metropolijos ir kolonijos santykių struktūrose, bet ir bet kokioje iš pirmo žvilgsnio socialiniu ar

etniniu požiūriu gana homogeniškoje visuomenėje, kur elito kultūrinės praktikos aiškiai atskiria ją nuo pavaldinių ir (ar) liaudies.

Tradicinėse agrarinėse visuomenėse, kokios Rusija ir Lietuva daugiausia buvo iki pat XX a., kultūrinė distancija tarp valdomųjų ir valdžios buvo pakankamai ryški. Ji ėmė mažėti tik pereinant į masinę industrinę visuomenę, o tai regione daugiausia sutapo su sovietmečiu; jos susiformavimą, pasak Ernesto Gellnerio, ypač paskatino nacionalizmas (Gellner 1996). Tačiau Rusijoje šie procesai nevyko sklandžiai ir atskirtis tarp valdžios ir pavaldinių ten yra matoma iki šiol, nepaisant bolševikų režimo pastangų, remiantis egalitaristinės komunizmo ideologijos reikalavimais, šią distanciją bent jau formaliai naikinti, nors, kita vertus, ji buvo dar labiau išryškinta dalį visuomenės pavertus „liaudies priešais“ ir išsiuntus į GULAG'ą bei tremtį. Tad svarbu panagrinėti, kokių būta ekonominių bei politinių šios atskirties prielaidų ir kokie esminiai ideologinio diskurso, pateisinančio tokią tvarką kaip natūralią, bruožai?

Parazitinė valstybė ir „rusiška liga“

A. Etkindo „vidinės kolonizacijos“ koncepcijoje itin svarbią vietą užima gamtos išteklių (už)valdymo ypatumai skirtingais istoriniais laikotarpiais ir ypač dabartinėje, V. Putino vadovaujamoje, Rusijoje. Plėtojant šią idėją įtakos turėjo ir kiti autoriai, bandę paaiškinti putinizmo sistemos kilmę ir nupiešti jos sociokultūrinį portretą. Šiuo atžvilgiu ypač svarbus Egoro Gaidaro veikalas *Imperijos žūtis. Pamokos dabarties Rusijai* (Гайдар 2006), kuriame jis pranašiskai numatė nuo gamtinių žaliavų priklausomos valstybės ateities politines problemas. Panašias temas pasauliniame kontekste savo veikale *Kodėl nacijos žlunga?* svarstė ir politologai Daronas Acemoglu bei Jamesas Robinsonas. Šie autoriai išskyrė dviejų tipų valstybes – įtraukiančiąją (angl. *inclusive*) ir gavybinę arba išsunkiančiąją (angl. *extractive*) (Acemoglu and Robinson 2012; 88–89). Gavybinėje valstybėje karinis bei administracinis elitas ir dirbančiųjų masės dažniausiai būna atskirti ekonominiais ir kultūriniais barjerais. Joje stokojama socialinio mobilumo, t. y. žmonės iš viso negali pakilti į aukštesnį socialinį sluoksnį arba tik įveikę dideles kliūtis tampa pajėgūs tai padaryti (klasikinis pavyzdys – Indijos kastų sistema). Įtraukiančioje valstybėje nelieka luominių apribojimų. Elitas formuojasi kompetencijų, gabumų ir nuopelnų pagrindu. Tad jis yra suinteresuotas kooptuoti į savo gretas talentingiausius ir sumaniausius visuomenės narius. Tai reiškia, kad dėl pastarųjų sukuriamų bei plėtojamų technologinių inovacijų ir efektyvių vadybinių sprendimų, bendrai tariant, meritokratijos atmosferoje veikiančių skaidresnių bei aiškesnių bendrabūvio taisyklių bei aukštesnio visuomenės savitarpio pasitikėjimo laipsnio tik įtraukiančioji valstybė yra pajėgi užtikrinti ilgalaikį ir stabilų ekonominį augimą, tai rodytų ir labiausiai išsivysčiusių Vakarų Europos ekonomikų – Skandinavijos, Šveicarijos ir Didžiosios Britanijos – pavyzdžiai.

D. Acemoglu ir J. Robinsonas dar skiria du gavybinės valstybės potipius – *agrarinę* ir *žaliavinę*. Pirmoji faktiškai užtikrina visuotinį užimtumą, kaip būta baudžiavinėje Rusijoje, o antroji – anaip tol ne. Rusijos ekonomika iki pat XIX a. vidurio daugiausia rėmėsi baudžiavine sistema ir jos iš žemės ūkio produktų gaunamomis pajamomis. Čia elitas ir valstiečiai buvo atskirti

neregimomis luominėmis sienomis, o ši atskirtis įtvirtinta įstatymais bei papročiais. Virsmas į vieną stambiausių pasaulyje energetinių išteklių eksportuotojų SSRS įvyko XX a. šeštu–septintu dešimtmečiais, ėmus intensyviau eksploatuoti ir plėsti Azerbaidžano, Vidurinės Azijos bei naujai atrastą Vakarų Sibiro naftos ir dujų radaviečių arealą. Žlugus SSRS, o tam, kaip manoma, nemenką reikšmę turėjo naftos kainos net ir netekus priklausomų valstybių, ši ekonominio vystymo kryptis Rusijoje liko dominuoti. Šiuo metu tik keli procentai šalies gyventojų yra įtraukti į šilumos ir energetinį kompleksą, įskaitant naftos gavybą, transportavimą ir perdirbimą (Овинникова 2013; 156–161), tačiau toks nedidelis populiacijos procentas sukuria didžiulį nacionalinį turta, nuo pusės iki 2/3 valstybės biudžeto įplaukų (Лапаева и Лапаева 2004; 4–12). Išlaikant valstybinį (ar kvazivalstybinį) gamtos išteklių gavybos monopolį, elito pajamos ir finansinis bei politinis šalies stabilumas tampa tiesiogiai priklausomi ne nuo gyventojų darbu kuriamų lėšų, bet nuo šių žaliavų eksportavimo teikiamų pelnų.

Ši valstybės tipą A. Etkindas pavadina *parazitiniu*. Pagal biologinę analogiją jis kuria kritinę politinio ir ekonominio parazitizmo teoriją, priešpriešindamas tokio modelio valstybę liberaliajai demokratijai (Эткинд 2016). Parazitinėse šalyse nebelieka apribojimų socialinės nelygybės didėjimui, tiesiog nėra visuomeninių grupių, pajėgių paveikti valdžios planus ir įtikinti ją investavimo į socialinio kapitalo vystymą svarba ir perspektyvumu. A. Etkindas pabrėžia, kad valstybinis Rusijos monopolis į tam tikro išteklių turėjimą ir valdymą labiau susijęs ne su jo gavybos ir perdirbimo sąnaudomis, bet su šio išteklių apsaugos ir pervežimo išlaidomis (ten pat). Valstybei monopolistei nebėra poreikio diversifikuoti ekonomikos sektorius, tobulinti vidaus konkurencijos mechanizmus. Užtuot tai darius, stiprinamas saugumo aparatas, skirtas apsaugoti išteklių transportavimo kelius ir finansinius srautus bei tikruosius parazitines valstybės „naudos gavėjus“ – siaurą aukščiausiojo politinio, ekonominio bei administracinio elito sluoksnį. Taip susikuria gremėzdiška kleptokratinė struktūra, perskirstanti materialiąsias gėrybes, kurios viršūnės pasiekia sau didžiausią pelno dalį (Dawisha 2014). Akivaizdu, kad tokia korupcinė sistema nesuinteresuota kurti bei palaikyti nepriklausomą įstatymų leidybą bei nešališkus teismus, kurie siektų užtikrinti visiems vienodą teisingumą ir visiems privalomų normų ir sandorių laikymąsi. Valstybių, kurių didesnę bendrojo vidaus produkto dalį sudaro ne išteklių gavyba, bet kitų – gamybos ir paslaugų – sektorių generuojamas kapitalas, sukuriamas darbu, gyventojai yra nacionalinio turto kaupimo pagrindas ir svarbiausias šaltinis, todėl valdžia priversta su jais skaitytis. O nuo išteklių priklausomoje valstybėje jie, kaip matėme, iš esmės tampa *pertekliniu* struktūriniu elementu, mažinančiu valstybės, virtusios kvaziprivačia *naftos ir dujų korporacija*, efektyvumą (Калинин 2014).

Trumpai tariant, parazitinėje politinėje ekonomikoje viešosios gėrybės yra išimtinai elito turtas. Tokioje valstybėje meritokratinė logika tiesiog nustoja galioti, ją, žinomo ekonomisto Vladislavo Inozemcevo žodžiais tariant, keičia aukštųjų valdininkų despecializacija, t. y. jie skiriami į reikšmingus postus atsižvelgiant į priklausymą klaniniams tinklams, o ne į asmeninius gebėjimus bei kompetencijas tvarkyti konkrečias ekonomikos ar viešojo sektoriaus sritis (Inozemcev 2011). Taip sukuriamas iš pažiūros stabili sistema, pasižyminti sistemine korupcija ir nekompetencija. Jos pasekmės – įstrigusi šalies modernizacija, kur esamą tvarką pagrindžia bei pateisina masyvus

ir ilgalaikis ideologinių visuomenės nuostatų formavimas pasitelkus medijas, įtaigojant, kad tokia sociopolitinė sankloda neva yra natūrali ir jos neįmanoma pakeisti, kad kitos šalys esą tik ir trokšta pasiglemžti „mūsų išteklius“, kuriuos ginti yra pašaukta vyriausybė, priversta kovoti su iš užsienio palaikoma antisistemine opozicija (Dawisha 2014). Galiausiai, tai veda prie moralinio bei teisinio valstybės išsigimimo, nes socialiniai institutai ir demokratiniai mechanizmai tiesiog nustoja veikę ir yra tik imituojami.

Ar stipri šalies ekonomikos priklausomybė nuo išteklių gavybos ir iš to gaunamų pajamų visada atveda prie parazitinio valstybės modelio susikūrimo? Kas būdinga nuo išteklių priklausomoms valstybėms, gaunančioms pajamas iš skirtingų gamtinių gėrybių gavybos? Galiausiai, kaip šios ekonominės temos koreliuoja su politinėmis? Analitikai teigia, kad nuo išteklių priklausomos valstybės sąranga ir politinio režimo tipas dar priklauso nuo išteklių rūšies – ar tai būtų akmens anglis, nafta, dujos ir t. t., taip pat to, kiek darbo ir investicijų pareikalauja jų išgavimas (Mitchell 2011). Pavyzdžiui, buvo pastebėta, kaip ekonomika, paremta anglies gavyba, Vakarų Europoje tapo klasikine socialdemokratijos ir masinių streikų idėjos realizavimo baze, o tai leido keisti santykį tarp darbo ir kapitalo dirbančiųjų naudai ir pakloti valdomo kapitalizmo pamatus. Nafta, priešingai, dažniausiai išgaunama toli nuo miestų ir gyvenamųjų vietų, kur nors pelkėse, dykumose ar jūroje, ir tam nereikia daugybės žmonių darbo. Todėl naftos ar dujų gavybos įmonių darbininkai gali streikuoti kiek nori, jų niekas nepastebės arba juos greit pakeis kitais. Taigi jie nėra pajėgūs nei pasiekti, kad į jų reikalavimus būtų atsižvelgta, nei įkvėpti masinių nacionalinio masto streikų bangos. Būtent šios gamtos išteklių ypatybės lemia, kad jų kontrolę perėmus valstybės saugumo aparatas tampa šios verslo šakos, o kartu – ir visos šalies⁵ vadybininkais bei vadovais.

Timothys Mitchellas knygoje *Anglies demokratija. Politinė valdžia naftos amžiuje* (2011), kuri yra *karbopolitinio* požiūrio aiškinant dabartinę geopolitiką chrestomatinis pavyzdys, pažymi, kad pasaulis XX a. antroje pusėje daugiausia perėjo nuo anglies ekonomikos prie naftos ekonomikos ir tai nulėmė ne tik deindustrializaciją, bet ir socialdemokratinio ekonomikos ir politikos modelio atsisakymą neoliberalaus modelio naudai, tik skirtingose pasaulio vietose šie procesai vyksta skirtingu mastu ir greičiu. A. Etkindas įsitikinęs, kad tokia *karbopolitika* (pavadinimas kilęs nuo geologinės paleozojaus eros periodo karbono, kurio metu susiklostė didžiausi akmens anglies, dujų ir naftos klodai) šiandien keičia fukoistinę biopolitiką (ЭткИнд 2014). Jos interesais gali būti aiškinami net tokie iš pirmo žvilgsnio su energetinių išteklių klausimais menkai susiję įvykiai kaip 2014 m. Krymo aneksija⁶ ar vėlesnis karas Rytų Ukrainoje, kuris vyksta būtent anglies turtingame Donbaso regione.

Ar įmanoma užbėgti už akių parazitinės valstybės gimimui arba ją „pataisyti“? Tyrinėtojai yra rašę, kad šiuo atveju svarbiausią vaidmenį atlieka sociopolitinių institutų kokybė (Acemoglu

⁵ Beje, iš dalies plagijuota ir veikiausiai net ne jo paties rašyta federalinės saugumo tarnybos veterano V. Putino kandidato disertacija buvo skirta būtent strateginiam mineralinių išteklių planavimui (Путин 1997).

⁶ Preliminariais duomenimis, jūros šelfas ties Krymu dujų gavybos požiūriu gali būti itin perspektyvus, žr.: На шельфе Крыма могут находиться крупные месторождения, *Военное обозрение*, 2018 05 20. Prieiga internetu: <https://topwar.ru/141844-na-shelfe-kryma-mogut-nahoditsya-kрупnye-mestorozhdeniya.html> (žiūrėta 2018 09 08).

and Robinson 2012; 429–444). „Olandiška liga“⁷, t. y. atvejis, kai šalyje netikėtai atrandama vertingų išteklių, kaip atsitiko 1959 m. Nyderlandams priklausančiuose Šiaurės jūros vandenyse aptikus didelę dujų radavietę, gali sukelti infliaciją, nedarbą ir t. t. Tačiau ji gali būti ir sėkmingai „išgydoma“ taikant tam tikras tikslines priemones bei remiantis stipriomis viešojo sektoriaus institucijomis – savarankiškais parlamentais, nepriklausomais teismais, demokratiniais pilietinio veikimo mechanizmais, korupcijai nepalankia aplinka. Nyderlanduose buvo rastas būdas efektyviai pagydyti šią „ligą“, pajamas iš išteklių pardavimo „sterilizuojant“ – išėmus jas iš ekonominės apyvartos ir perkeliant į nepriklausomus fondus, kur šios lėšos kaupiamos, kad galėtų būti panaudotos šalį ištikus ekonomikos krizei ar pan. Tačiau kyla klausimas, ar „naftos praeiksmui“ įveikti visada *a priori* būtina liberaliosios demokratijos egzistavimo sąlyga? Juk, pavyzdžiui, musulmoniškos autoritarinės šalys (Saudo Arabija, Jungtiniai Arabų Emyratai, Kataras, iš dalies ir Kazachstanas bei Turkmėnistanas) sugebėjo naftos ir dujų gavybos pelnų, kurie sudaro jų ekonomikos pagrindą, nemenką dalį nukreipti ir socialinei infrastruktūrai plėtoti bei ekonomikai diversifikuoti, nors kitos žaliavinės valstybės, nepaisant išteklių gausos, ištis buvo giliai pažeistos skurdo, korupcijos ir elitų parazitizmo. Tad čia reiktų atsižvelgti ir į religijos bei bendruomeniškumo veiksnių įtaką (Hamdy 2000).

Tačiau esama ir nuo išteklių priklausomų valstybių, kurių institucijos „blogos“, – jose sekuliarizacijos procesai ar ilgalaikis socioekonominis nestabilumas suardė kolektyvinių saitų bei tradicinių moralės normų audinį. Tokią politinę ir ekonominę „ligą“ A. Etkindas ir pavadina „rusiška liga“ (Эткинд 2016)⁸. Nors ja sergama ir kai kuriose kitose išteklių turtingose šalyse, kaip antai Irane, Venesueloje ir t. t., Rusijos atvejis, jo nuomone, yra pavyzdinis – parodomasis, iliustruojantis būdingą „trapios valstybės“ (angl. *fragile state*) situaciją. Tokiai valstybei, nepaisant augančios žaliavinės ekonomikos, sunku išvengti demodernizacijos ir žmogiškojo kapitalo degradacijos, taip pat faktiškai neįmanoma eiti demokratizacijos keliu. Taigi, nors priklausomybė nuo išteklių augina ekonominius valstybės raumenis, kartu griaua pilietinės visuomenės pradus, o valstybine ideologija dažniausiai pasirenkamas „žaliavinis nacionalizmas“ (Wilson 2015) tėra išsunkiančių valdančiųjų ir valdomųjų santykių priedanga.

Žaižaruojanti erudicija ir žongliravimas itin plačiu geografiniu, kultūriniu bei tematiniu kontekstais tampa A. Etkindo akademinių ir publicistinių tekstų bei viešų pasisakymų skiriamuoju ženklu. Be *Vidinės kolonizacijos* jis dar yra išleidęs monografiją apie psichoanalizę Rusijoje (Эткинд 1993), Sidabro epochos intelektualinę istoriją (Эткинд 1995), knygą apie sektas (Эткинд 1998), Rusijos ir JAV kelionių literatūros analizei skirtą veikalą (Эткинд 2001) ir komplikotos stalininių represijų atminties šiuolaikinėje Rusijoje tyrimą (Etkind 2013). Toks

⁷ Dutch Disease. *Investopedia*. Prieiga internetu: <https://www.investopedia.com/terms/d/dutch-disease.asp> (žiūrėta 2018 01 21).

⁸ Iš tiesų „žaliavinio praeiksmo“ arba „olandiškos ligos“ problematika Rusijos ir išteklių turtingų gretimų šalių ekonomistams yra gerai žinoma. Jų apie tai nemažai rašyta specializuotoje akademinėje literatūroje (paminėtini V. Inozemcevas, V. Belkinas, M. Čistiakova, V. Klinovas ir kt.), taip pat teikta siūlymų, kaip ją būtų galima išgydyti. Tačiau akivaizdu, kad sprendimų priėmėjai į šiuos siūlymus ir patarimus atsižvelgti nelinkę.

renesansinis įvairiapusiškumas ir polinkis kurti plačių apibendrinimų kupinas kompleksinių praeities ir dabarties sąryšių interpretacijas tampa tiek šio autoriaus analitine stiprybe, tiek kai kurių sisteminių ar faktinių trūkumų šaltiniu. Kaip dažnai atsitinka, šiuo atveju jis irgi neišvengia gana tipiškos visų apibendrinančių teorijų kūrėjų pagundos – pritempti empiriką prie savo apriorinės konceptualios schemos, į tai yra atkreipę dėmesį ir *Vidinės kolonizacijos* recenzentai (Крылов 2013; Киселев 2014). Pavyzdžiui, kalbėdamas apie žaliavinės ekonomikos formavimosi prielaidas, A. Etkindas šio modelio susikūrimui Rusijoje vienur itin pabrėžia Sibiro žvėrelių kailiukų eksporto į Vakarų Europą reikšmę viduramžiais, bet kitur labiau akcentuoja iš baudžiavinės žemės ūkio produkcijos valstybės gautas pajamas. Tad ši koncepcija galbūt būtų produktyviausia analizuojant klasikinės karpopolitikos, paremtos energetinių išteklių gavyba, apraiškas SSRS / posovietinėje Rusijos federacijoje, pradedant XX a. šeštu–septintu dešimtmečiais, nei aiškinantis ankstesnių laikotarpių politinės ekonomijos ypatumus. Kita vertus, visą tūkstantmetę Rusijos istoriją bandydamas matuoti „vidinės kolonizacijos“ matu, A. Etkindas kartais ima pats sau prieštarauti. Kaip minėta, vienur jis ją interpretuoja buvus epizodinę imperijos strategiją, susijusią su fragmentiškais modernizacijos reformų bandymais, o kitur, priešingai, sieja su pastoviomis mentalinėmis bei psichologinėmis valdžios ir pavaldinių santykių struktūromis. Ir šie jo teorinių įžvalgų nenuoseklumai irgi neliko kritikų nepastebėti. Antai vienas iš recenzentų atkreipė dėmesį į tai, kad A. Etkindo vizijoje taip ir lieka neiški skirtis tarp Rusijos imperijos išorinės bei vidinės kolonizacijų. Be to, jo siekis prilyginti Rusijos politiką savo kolonijų atžvilgiu analogiškai Britų imperijos politikai neatlaiko kritikos, nes, skirtingai nuo antruoju atveju plačiai pasireiškusio kolonizatorių kultūros absorbavimo ir internalizavimo lokalinėse visuomenėse, tiek Romanovų imperijos, tiek SSRS vykdyta nacionalinė politika nesiėmė nei griežtos kitataučių asimiliacijos, nei sugebėjo juos „švelniuotu būdu“ įtikinti masiškai atsisakyti savo tautinės tapatybės rusiškosios naudai (Morrison 2013; 445–446). Priešingai, kaip parodė išsamus Geoffrey Hoskingo tyrimas, patys etniniai rusai Sovietų Sąjungoje dažnai pagrįstai jausdavosi diskriminuojami (Hosking 2006). Galų gale, nėra iki galo aiški ir įtikinamai argumentuota ir jo pateikiama gamtos išteklių išsavinimo ir istoriškai susiklosčiusio autoritarinio Rusijos valdžios modelio jungtis ir esą neišardoma abipusė priklausomybė, nes, kaip minėta, pasaulyje yra įvairių tipų „resursinių valstybių“ bei jų valdymo tradicijų, kaip ir skirtingų jų vystymosi kelių, nebūtinai vedančių prie nacionalinių elitų parazitizmo. Visgi, nepaisant šių kritinių pastabų, A. Etkindo koncepcija išties suteikia daug originalių spalvų regiono istorinės raidos aiškinimams ir turi nemenką euristinį potencialą.

Lietuvos socioekonominės sąrangos ypatumai „vidinės kolonizacijos“ koncepcijos požiūriu

Įvade minėti nūdienės socioekonominės situacijos ypatumai verčia svarstyti, kodėl Lietuvoje, nors ji XXI a. pradžioje sėkmingai integravosi į Vakarų saugumo ir bendradarbiavimo struktūras, liko tiek daug rytietiško mentaliteto ir institucinės kultūros požymių bei atributų? Svarbu pabandyti suprasti, ar jie tėra laikini, sąlygoti sovietinės socialinės sanklodos bei visuomenės tada patirtų kolektyvinių traumų „šleifo“, ar yra giliau ir esmingiau istoriškai determinuoti bei

sisteminiai? Kokių mastu pirmiau aptarti teoriniai ir metodologiniai principai, formuojantys kultūrinės išteklių istorijos analitinį karkasą, galėtų būti pasitelkti analizuojant Lietuvos sociopolitinę padėtį? Kokiam – įtraukiančios ar išsunkiančios – valstybės tipui derėtų priskirti mūsų šalį? Bandant į visus šiuos klausimus atsakyti, prasminga pasitelkti tas „vidinės kolonizacijos“ koncepcijos temas, kurios yra susijusios su svarbiausių šalies išteklių ir politinio valdymo formų sąsajomis bei elito ir gyventojų tarpusavio santykių kultūrine specifika. Tačiau dėl šių temų fundamentalumo, neišvengiamai pareikalausiančio atskiro išsamaus tyrimo, toliau pabandysime nubrėžti tik jo orientacines gaires.

Taikant „vidinės kolonizacijos“ interpretacinį modelį Lietuvos atvejui, žinoma, neišvengiamai tektų atsižvelgti į keletą svarbių iššygu, sąlygotų tiek pačios jos istorinės raidos ypatumų, tiek bendresnių naujausių laikų socioekonominių tendencijų regione ar pasaulyje. Pirma, svarbu pabrėžti, kad Lietuva niekada nebuvo kolonijinė imperija (nepaisant žinomos Zenono Norkaus teorijos, tačiau šiam tyrėjui labiau rūpėjo pagrįsti senosios Lietuvos valstybės politinės sąrangos tipą, nei susitelkti į jos kolonijinio valdymo ypatumus (Norkus, 2009)), tad čia negalėjo susidaryti ir klasikinis „kolonijinio bumerango“ efektas. Taigi tiesiogiai interpretuoti viduramžių Lietuvos istoriją pasitelkus tik „vidinės kolonizacijos“ prizmę nebūtų tikslinga. Tačiau, kaip žinoma, pastaruosius porą šimtų metų Lietuva buvo Rusijos imperijos ekspansinių ir kolonizacinių planų realizacijos erdvė bei objektas, o tai atitiktų išorinės kolonizacijos sampratą. Tačiau, kaip minėta straipsnio pradžioje, mūsų istoriografijoje iki šiol neturime tyrimų, išsamiau analizuojančių Rusijos imperijos / SSRS kolonizacinės politikos, kad ir kokia – išorine ar vidine – ją laikytume buvus, ilgalaikį poveikį Lietuvos visuomenės mentalitetui ir politinės kultūros tradicijoms. Antroji išlyga būtų susijusi su pastebėjimu, kad sovietinis projektas buvo nors ir nesėkmingas, galiausiai žlugęs, tačiau visgi vakarietiškosios modernizacijos proceso lokalinis invariantas, kuriam, šalia kitų visuomenės pokyčių, buvo būdinga ir *dekolonizacinė* pastanga (Norkus 2008; 248–249). Trečioji išlyga apimtų pačią „išteklių“ sąvoką ir vartojimo sferą. Kadangi Lietuvoje nėra gausių naftos ir dujų išteklių, apie politinio ir ekonominio elito akumuluojamų pajamų šaltinius tenka kalbėti kiek kitame kontekste (apie tai kiek vėliau).

Be to, aptariant šiuolaikinės Lietuvos socioekonominės struktūros ypatumus, būtina atsižvelgti ir į kitus, bendresnio pobūdžio veiksnus. Ypač tai, kad, atkūrus Nepriklausomybę, Lietuva atsidūrė spartaus globalizacijos vyksmo – remarketizuoto kapitalizmo pasaulinės plėtros ir vartotojų visuomenės kūrimosi kontekste. Joje buvo įgyvendintas paketas „šoko terapijos“ doktrina ir priemonėmis grįstų neoliberalių socioekonominių reformų (Norkus 2008; 626–629; Gylys 2018), kurias tęsė visi vėliau vyriausybes sudarę politiniai judėjimai, net ir formaliai deklaruojantys kairiąsias, socialdemokratinės nuostatas. Kaip žinoma, neoliberalizmas arba vadinamasis „rinkos fundamentalizmas“ dažnai laikomas globaliojo remarketizuoto kapitalizmo ideologiniu pamatu (Block and Somers 2014), pagrindžiant ir natūralizuojant spartėjantį stambiųjų verslo struktūrų įsigalėjimo pasauliniu mastu procesą nacionalinių valstybių suvereniteto galių sąskaita (Rodrik 2011). Jis kuria vis didėjančią atskirtį tarp nedidelio, itin aukštas pajamas gaunančio ir politiškai įtakingo socialinio sluoksnio ir vis labiau nuskurstančių ir politinių bei pilietinių galių netenkančių dirbančiųjų masių (Klein 2009). Todėl valstybės ir piliečių ryšiai atsiduria modernaus

demokratinio socialinio kontrakto erozijos situacijoje. Kai kurie autoriai šitaip besiklostančiai padėčiai įvardyti net pasitelkia „neofeodalizmo“ terminą. Pavyzdžiui, Immanuelis Wallersteinas jį apibūdino kaip didėjančią regionų autarkiją su įsitvirtinančiomis lokalinės valdžios hierarchijomis, kur aukštosios technologijos bei prabangos prekės prieinamos tik aukštojo elito atstovams (Wallerstein 1995; 162). Tokia sistema, net ir labiausiai išsivysčiusiose Vakarų šalyse, igauna vis daugiau ir vadinamosios *postdemokratijos* bruožų (Crouch 2004), kai demokratinės institucijos bei procedūros tampa tuščiavidurės, fasadinės, imituojamos, iš tiesų dengiančios niekieno nerinktų ir rinkėjams neatskaitingų stambiojo kapitalo atstovų bei jų interesams atstovaujančių aukštųjų politikų neviešą ir dažnai neskaidrią, korupcinę samplaiką. Tačiau kaip šie, toli nacionalinės valstybės sienas peržengiantys, reiškiniai koreliuotų su lokalinėmis temomis, kurioms aptarti ir skirta „vidinės kolonizacijos“ koncepcija?

Nors daryta prielaida, kad buvusių sąjunginių SSRS respublikų vietoje naujai susikūrusios valstybės noriai rinksis liberaliąją demokratiją, daugelyje jų, vykstant posovietinei transformacijai, įsigalėjo konsoliduoti autoritariniai arba hibridiniai režimai, neretai pasižymintys savitu sovietinio modelio tęstinumu bei neopatrimonializmo bruožais (Čepaitienė 2013; Klein and Schröder 2016). Tam įtakos turėjo ir perėjimas iš sovietinės pseudosocialistinės sistemos į neoliberaliąją kapitalistinę santvarką minėtosios „šoko terapijos“ keliu, o tai naujai susikūrusių valstybių visuomenėms sukėlė stiprią anomiją ir *resentimentą*, kurių pasekmes patiriame iki šiol ir kuriuos taip pat galima sieti su latentinės pokolonijinės būklės jausenomis. Resentimentas, pasak šių sąvoką veikaluose *Anapus gėrio ir blogio* ir *Moralės genealogija* plėtojusio Friedricho Nietzsche'ės, – tai vergų išgyvenami, dažnai neįsisąmoninti ir iš baimės slopinami, bejėgystės persmelkti, sumišę pykčio ir pavydo jausmai savo šeimininkams. Jį pagimdo įtampa tarp, viena vertus, keršto, pagiežos, nuoskaudos, nevisavertiškumo, agresijos impulsų ir, kita vertus, negalėjimo jų tiesiai ir atvirai išreikšti. *Resentimento* sąvoką savo tyrimuose taikė ir išpopuliarino psichiatras ir pokolonializmo filosofas Frantzas Fanonas, rašęs apie kolonizatorių ir kolonizuotųjų abipusę neapykantą ir jų taikomą atvirą ar latentinį smurtą (Fanon 1986; Haro 2014).

Nors, formaliai žiūrint, Lietuvoje įsitvirtino konsoliduota demokratija ir laisvoji rinka, kartu su kitomis dviem Baltijos šalimis atskirianti ją nuo autoritarinių ar hibridinių režimų, įtvirtintų kitose buvusiose sąjunginėse respublikose, kai kurie tyrėjai pažymėjo, kad specifinės valdančiųjų ir valdomųjų sugyvenimo formos Lietuvoje pasižymi istoriškai susiklosčiusia gana stabilia struktūra, nepaisant konkrečios politinės ar socioekonominės santvarkos ypatumų, panašia į bajorų ir nelaisvųjų valstiečių santykius, būdingus Lietuvos viduramžiams (Laumenskaitė 1997; 9–26). Tokie santykiai buvo galutinai įtvirtinti XVI a., kai Lietuvos visuomenėje įvyko daug reikšmingų pokyčių. Atsiradusi galimybė gerokai padidinti žemės ūkio produkcijos eksportą į Vakarų Europą paskatino įvykdyti Valakų reformą, kurios pagrindinis tikslas buvo pardavimui auginamų grūdų plotų padidinimas. Tai savo ruožtu leido sustiprėti labiausiai šį pajamų šaltinį kontroliuojančiam bajorų luomui, tačiau, vykdant Valakų reformą įtvirtinus lažinę sistemą, sustiprino su žeme pagal įstatymą susaistytų valstiečių feodalinį išnaudojimą ir pablogino jų gyvenimo sąlygas. Bajorų sluoksniu stiprėjimas ir politinė konsolidacija kartu didino jų gebėjimą priešintis didžiojo kunigaikščio ir didikų valdžiai, o tai mažino valstybės centralizacines galias

ir sąlygojo ilgainiui į anarchiją linkusios „bajoriškosios demokratijos“ susiformavimą. Darius Žiemelis mano, kad baudžiava Lietuvoje išsilaikė iki pat XVIII a. antrosios pusės būtent dėl Lietuvos valstybės buvimo pasaulio kapitalistinės sistemos periferijoje; Vakarų Europoje ta santvarka pradėjo nykti dar XIV a., o, pavyzdžiui, Skandinavijoje jos nė nebuvo (Žiemelis 2006; 55–60). Sekdamas I. Wallersteino neomarksistinė kapitalizmo raidos koncepcija (Wallerstein 1976) D. Žiemelis teigia, kad periferijos zonai priskiriamų valstybių specializacija daugiausia buvo žaliavų gavyba ir žemės ūkio produkcijos gamyba – jas periferinės valstybės tiekė „branduolio“ valstybėms ir mainais vartojo šio branduolio pagamintą produkcijos perteklių (Žiemelis 2014; 344–345). I. Wallersteinas taip pat pabrėžia tokioms valstybėms būdingą polinkį į represyvią darbo jėgos kontrolę. Skirtingai nuo Karlo Marxo ir Maxo Weberio, kurie baudžiavos, skolinės vergijos ir kitų nelaisvės formų nelaikė kapitalistinių santykių sudedamąja dalimi, jis nedaro skirtumo tarp teisiškai laisvų samdomų darbuotojų ir baudžiauninkų ar vergų padėties. Kai šalis jau būna įtraukiami į tarptautinę darbo pasidalijimo sistemą, tada vergvaldiniai, feodaliniai ir kitokie nekapitalistiniai gamybos santykiai automatiškai virsta kapitalistiniais. Pasak jo, specializavimasis auginti grūdus ir kitus žemės ūkio produktus ir eksportuoti į „branduolio zonos“ šalis bendroje Europos ekonomikos sistemoje iki pat XVIII a. pabaigos Vidurio Rytų Europai nulėmė periferijos statusą, o vėliau jos rytinė dalis, įskaitant Lietuvą, t. y. „periferijos periferija“, dar buvo prievarta įtraukta į baudžiavinę padėtį ilgam išaldžiusios Rusijos imperijos orbitą. Taigi pasikeitė politinės priklausomybės centras ir iš dalies žaliavų bei žemės ūkio produktų judėjimo kryptys, bet ne pats prievartinis šių santykių pobūdis. Tokią padėtį bandyta šiek tiek keisti tik XIX a. antroje pusėje caro Aleksandro II paskelbtu *Baudžiavos panaikinimo manifestu*, suteikusių valstiečiams asmeninę laisvę, bet palikusių juos be teisės į žemę, ir ypač 1906 m. pradėta Stolypino reforma, atvėrusia jiems galimybes kiek savarankiškiau ūkininkauti.

Iš esmės agrarinį ir žaliavinį ekonomikos pobūdį, kaip ir specializavimąsi gaminti bei eksportuoti žemės ūkio produktus, Lietuva išlaikys ir vėliau, tarpukariu ir netgi sovietmečiu (Ivanauskas 2011; 159–165), nepaisant spartaus stambių pramonės ir energetikos centrų kūrimosi procesų XX a. septintame–devintame dešimtmėčiuose. Visgi tarpukario Lietuvos Respublikoje būta didelio kokybinio skirtumo nuo kitų čia aptariamų laikotarpių – 1918 m. savanoriai ėjo ginti besikuriančios Respublikos, atsiliepę į lietuvių valstybininkų pažadą duoti jiems žemės. 1919 m. pradėta Mykolo Krupavičiaus žemės ūkio reforma pirmąkart Lietuvos istorijoje leido susikurti savarankiškam ir sąlyginai stipriam, politinę ir tautinę savimone išsiugdžiusiam laisvųjų valstiečių sluoksniui – tuometinės Lietuvos visuomenės pamatui. Kad būtent šis sluoksnis išsiugdė politinę savimone ir geriausiai suvokė laisvės kainą, liudija ir kolektyvinis antisovietinio pasipriešinimo dalyvių portretas, kuriame dominuoja ūkininkų sūnūs ir žemesniųjų visuomenės sluoksnių atstovai (Gaškaitė ir kt. 1996; 439), stoję į kovą su tuo, ką laikė esant sovietų imperijos vykdoma Lietuvos kolonizacija, t. y. svetimų institucijų, struktūrų bei kultūros prievartinio diegimo procesu. Tai liudija ir partizanų dienoraščiai bei pogrindinė spauda.

Stalinmečiu pagrindiniai šios vidinės SSRS kolonizacijos institutai bei priemonės buvo represinis aparatas, GULAG'o sistema ir žemės ūkio kolektyvizacija, masiškai atgaivinę vergovinio bei baudžiavinio darbo praktikas, keistu būdu derančias su valdžios siekiu pasivyti ir aplenk

technologiskai ir kultūriškai labiausiai išsivysčiusias šalis (Хили 2012; 684–729). Ne mažiau reikšmingu tuometinės „vidinės kolonizacijos“ įrankiu reikėtų laikyti ir sovietinę ideologinę indoktrinaciją bei rusifikaciją, vertusią nerusų tautybės atstovus jaustis kultūriškai antrarūšiais ir reikalingais sovietinio tipo „civilizavimo“. Tačiau pažymėtina, kad dėl aukštesnio ekonominio ir kultūrinio išsivystymo lygio Baltijos respublikos iš dalies išvengė tokios nevisavertiškumo jausenos primetimo. Maža to, postalininiu laikotarpiu strateginiais vakarinio pasienio stiprinimo sumetimais sovietų valdžia nemažai investavo į šį regioną, taip pat jo ekonominius bei kultūrinius pasiekimus ji ilgainiui ėmė vis labiau išnaudoti šalies viduje bei užsienyje „sovietinio gyvenimo būdo“ pranašumų propagandai. Minėti Pabaltijo raidos ypatumai sovietmečiu amerikiečių antropologui D. Ch. Moore'ui net leidžia kelti „pribaltų“ „atvirkštinės kultūrinės kolonizacijos“, esą nukreiptos į metropolijos „Centrą“, hipotezę (Moore 2006; 26), kurią dar reikėtų tikrinti. Tačiau išties visi šie pirmiau minėti, tačiau kol kas istorikų nepakankamai tirti sociokultūriniai veiksniai padėjo susiformuoti pozityviai „pribaltų“ kaip „Mažųjų Vakarų“ gyventojų savivokai ir „europietiskam“ jų įvaizdžiui kitų SSRS piliečių akyse (Зубкова 2008; 4–6).

Šiame kontekste būtina atkreipti dėmesį į Lietuvos partinės nomenklatūros lietuviavimo ir su juo susijusį „vietininkiškumo“ fenomenus. Tuo Lietuvos komunistų partija, išsiugdžiusi gausų nacionalinių kadro sluoksnį bei charizmatiškus patriarchalinius vietos lyderius – Antaną Sniečkę, Algirdą Mykolą Brazauską, ryškiai skyrėsi nuo Latvijos ir Estijos partinių nomenklatūrų (Ivanauskas 2011; 503–524; Grybkauskas ir Tamošaitis 2018). Šis „vietininkiškumas“ pasireiškė tuo, kad iš Maskvos kontroliuojamos, tačiau ilgainiui vis didesnę savarankiškumą įgavusios partijos gretose susikūrė lokalinė patronažinė sistema bei stiprūs neformalieji valdančiųjų grupių tinklai (Willerton 1992; Grybkauskas 2016; Ėmužis 2016), o tai jai padėjo sėkmingai atlaikyti ir SSRS žlugimą bei priimti naujus, posovietinės transformacijos mestus iššūkius.

Kaip žinoma, pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį, 1990–2000 m., trūkinėjo, naujai formavosi ar persitvarkė sociopolitiniai bei ekonominiai valdančiųjų ir valdomųjų santykiai. Tačiau desovietizacija daugiau palietė viešąjį diskursą ir ypač istorijos politiką, bet neapėmė į ankstesnę sistemą aktyviai įsitraukusių žmonių, ypač aukštosios nomenklatūros, nepaskatino jų veiklos juridinio bei moralinio įvertinimo. Todėl šios grupės išsaugojo ar net sustiprino savo privilegijuotą statusą ir galią ekonomikoje bei politikoje (Norkus 2008). Kita vertus, nežiūrint spėriai besirandančio partijų ir jų skelbiamų idėjų pliuralizmo, iš esmės visos valdžioje buvusios politinės jėgos įvairių ekonomikos sektorių pertvarką vykdė remdamosi Laisvosios rinkos instituto propaguojamomis neoliberaliomis idėjomis – valstybinio turto privatizavimu, valstybės priimtų socialinių funkcijų ir intervencijų į rinkos santykius mažinimu (dereguliacija), viešųjų paslaugų teikimo sferos siaurinimu ir t. t., – kurios įteisino „sistemines reformomis“ pavadintą valstybinio ir „visaliaudinio“ turto perėmimą į rankas besiformuojančio stambiojo kapitalo atstovų, tarp kurių būta ir nemažai ankstesnės vadovybės atstovų, išsaugojusių solidarumą, ryšius bei specifines tarpininkavimo su galios centrais kompetencijas (Radžvilas 2013; Rubavičius 2014; 29–30). Šios aplinkybės ir ypač neoliberalizmo apologetų atviras priešiškas valstybei kaip tokiai ir jų dereguliacinis įkarštis ilgainiui ėmė mažinti ir taip silpną, sovietmečiu sąmoningai naikintą bei slopintą valstybinę ir tautinę savivoką, trumpam suaktyvėjusią Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio pakilimo metu.

Netekus galimybės laisvai disponuoti anksčiau imperijos metropolijos į respubliką nukreipiamais finansiniais, žaliavų ir produktų šaltais, esant poreikiui atsisakyti ar bandyti modernizuoti technologiškai pasenusią pramonę ir vakarietišku efektyvumo standartų neatitinkantį žemės ūkį, seniesiems / naujesiems Lietuvos politikams ir besikuriančiam stambiajam verslui teko ieškoti naujų energetinių bei kitų išteklių šaltinių ir reorganizuoti jų gavybą bei realizaciją vidaus ir užsienio rinkose. Pradinį kapitalo kaupimo procesą palengvino aiškiau juridiskai neapibrėžta ir menkai valstybės reguliuojama čekinė privatizacija. Jos pagrindu sukauptos lėšos besirandančio verslininkų sluoksnio buvo pasitelktos formuojant naujas verslo nišas: tarpininkavimą prekiaujant rusiškais dujomis ir nafta, išnaudojant Lietuvos kaip tranzitinės valstybės logistinius pranašumus, intensyvinant šiandien jau masiniu tampantį miškų kirtimą medienos pardavimams užsienyje, plėtojant statybų bei nekilnojamojo turto sektorių ir t. t. Šios sritys, kaip ir vėliau išplitusios dažnai neskaidrios, korupcinės viešųjų pirkimų organizavimo schemas leido generuoti didžiausias pajamas bei formuoti siauram naujųjų pasiturinčiųjų ratui. Įstojimas į Europos Sąjungą 2004 m. jiems atvėrė papildomų galimybių ir suteikė finansinių įrankių toliau konsoliduoti savo galią bei politinę įtaką. Nors kol kas trūksta išsamios ir kompleksinės Lietuvai tenkančių ES lėšų poveikio nacionalinei ekonomikai bei sociumui 2004–2018 m. laikotarpiu, ypač žvelgiant per poveikio sostinės ir regionų ekonominiam vystymuisi bei sisteminės korupcijos rodiklio prizmę, analizės, galima kelti hipotezę, kad šie lengvai gautų ir menkai iš išorės ir iš vidaus kontroliuojamų pinigų šaltai vietos elitų buvo suvokti ir išnaudoti kaip pseudoprivati nuosavybė, analogiška pirmiau aptartam naftos bei dujų gavybos modeliui V. Putino Rusijoje.

Kokiu pagrindu remiantis galima būtų svarstyti tokią analogiją? A. Etkindas išteklius apibrėžia kaip iš gamtos išgaunamas įvairios kilmės žaliavas, tad, jo supratimu, grūdai ar kiti žemės ūkio bei pramonės produktai **nėra** ištekliai griežtąja prasme. Lietuvai stokojant tokių „klasikinių“ energetinių bei kitų gamtos išteklių gausos, išskyrus švarų vandenį ir miškus, atsizvelgdami į mūsų šalies specifiką, išteklius kaip „elito disponuojamo turto“ sąvoką turėtume išplėsti – įtraukti į ją net ir vadinamuosius žmogiškuosius išteklius. Tokiu atveju ypač svarstytinas klausimas, kokią sociokultūrinį poveikį turėjo šių išteklių gavybos, judėjimo ir įsisavinimo kryptių pokyčiai – imperinė apytaka – Lietuvai priklausant Sovietų Sąjungai ir vėliau Europos Sąjungai? Juk jei A. Etkindo plėtojamoje vizijoje imperijos metropolija susiurbia didžiąją dalį išteklių aukščiausiojo elito reikmėms ir tik truputį jų persikirsto ar gražina atgal į regionus, visuomenei šiuose procesuose beveik nedalyvaujant ir negalint jų esmingiau paveikti, tai pažymėtina, kad toks „Centras“, iš kurio gaunama reikšminga lėšų bei išteklių dalis, išskyrus 1991–2004 m. laikotarpį, Lietuvai iš esmės buvo ir tebėra anapus nacionalinės valstybės ribų.

Pažymėtina ir tai, kad būtent buvę komunistai su prezidentu A. M. Brazausku priešakyje buvo Lietuvos integracijos į ES ir NATO pagrindiniai iniciatoriai bei vykdytojai, tai irgi būtų naudinga tirti „metropolijos ir provincijos“ santykių tęstinumo aspektu. Lietuvos elitas posovietinės transformacijos metu kokybiškai ir kiekybiškai neatsinaujino, o veikiai kilęs poreikis perimti, taikyti ES įstatymus, nuostatas ir politinės kultūros ypatybes bei vertybes ir prie jų derintis eurointegracijos procese nejučia atgaivino elito sovietmečiu išsiugdytus tarpininkavimo tarp „metropolijos“ ir atstovaujamos „periferijos“ igūdžius bei įpročius, nukreipiamus jau naujojo „Centro“ link. Šia įžvalga anaip tol nenorima ES struktūriškai ar vertybiškai prilyginti SSRS,

keliama tik prielaida, kad pokolinijinė savimonė ir pavaldininkiška kultūra gaji tarp nacionalinės valdžios atstovų. Kita vertus, reikėtų ir atidžiai paanalizuoti, kaip šios nuostatos, kylančios iš lokalinės posovietinės Lietuvos valdymo specifikos ir tradicijų adaptacijos naujomis sąlygomis, koreliuoja su eurofederalizacijos, siekiančios mažinti ES valstybių narių suverenias galias bei teises supranacionalinių darinių naudai, procesais, ypač suaktyvėjusiais 1992 m. pasirašius Maastrichto sutartį, ir kokį vaidmenį juose atlieka vietos elitai.

Būdingų „vidinės kolonizacijos“ požymių galima aptikti ne tik nacionalinio, bet ir įvairaus žemesnio lygmens bei masto valdžios ir valdomųjų santykiuose, tai politologas Vladimiras Laučius įžvalgiai pavadino „šiltos kėdės oligarchija“ (Laučius 2018). Turimos omenyje tendencijos suprivatinti valstybinių ar savivaldos institucijų galias, administracinės kontrolės ir disponuojamų išteklių persikirstymo svertus panaudojant asmeninėms ar siaurai grupinėms reikmėms (Lazutka 2018). Šie naujai besiformuojančios neonomenklatūrinės–oligarchinės–patronažinės sistemos bruožai liudytų ir tai, kad Lietuvoje vis labiau tolstama nuo įtraukiančios ir meritokratiniais principais formuojamos viešosios politikos (Mundeikis 2018). Pavyzdžiui, 2018 m. Specialiųjų tyrimų tarnybos (STT) atliktas nepotizmo intensyvumo tyrimas atskleidė, kad Lietuvos savivaldybėse esama beveik penktadalio giminystės ryšiais susijusių tarnautojų (18 proc.), o kai kuriose iš jų ši dalis siekia net trečdalį visų darbuotojų ir šis skaičius turi tendenciją didėti (Specialiųjų tyrimų tarnyba 2018).

Savo ruožtu pastebimas derybinių galių sutelkimas (trans)nacionalinių stambiojo kapitalo įmonių savininkų rankose ir jų reikšminga įtaka politinėms partijoms, atskiriems įtakingiems politikams bei jų inicijuojamiems ir priimamiems teisės aktams sąlygojo didelį darbo pajamų apmokestinimą, ypač kontrastuojantį su gausiomis mokestinėmis išimtimis ir lengvatomis, taikomomis stambiojo verslo pelnams (Kuodis 2018). Iš pirmo žvilgsnio tai panašu į įtraukiančiosios valstybės atvejį, tačiau šis išpūdis, ypač atsižvelgiant į kitus veiksnius – mažą šių pajamų persikirstymo laipsnį socialinėms reikmėms nacionaliniame biudžete, menką pilietinės valdžios kontrolės laipsnį ir vietos bendruomenių įsitraukimo į bendrųjų reikalų svarstymus bei sprendimų priėmimą lygį ir t. t., – yra ganėtinai apgaulingas. Nors darbo apmokestinimas Lietuvoje išties didelis⁹, tai nesikonvertuoja į viešąsias sveikatos apsaugos, švietimo, mokslo, socialinės paramos ir t. t. kokybiškas paslaugas ir formuoja sistemą, kurią Aušra Maldeikienė, sekdamą pirmiau minėtais D. Acemoglu ir J. Robinsonu, pavadino *išsunkiančiomis institucijomis* (Maldeikienė 2013). Tai, kaip ir išliekantys itin maži viešojo sektoriaus atlyginimai bei socialinės išmokos, neleidžia įsitvirtinti bei plėstis daugiausia politinių pokyčių potencialo turinčiam viduriniam sluoksniui. Iš esmės dauguma gyventojų dirba dėl bazinių, fiziologinių reikmių patenkinimo, t. y. už maistą, kaip kažkada vergai ar baudžiauninkai, be to, bijo prarasti net ir šias menkas pajamas, todėl priversti taikstyti su korupcija, nepotizmu, darbdavių savivale ir nekompetencija, arba, neapsikentę skurdo ir bejėgiškumo jausenos, žmogiškojo orumo nepaisymo, emigruoja. Tokia socioekonominė padėtis, nesimant pajamų nelygybės problemos

⁹ Žr. mokesčių skaičiuokles: https://www.tax.lt/skaiciuokles/atlyginimo_ir_mokesciu_skaiciuokle (žiūrėta 2018 05 14).

spřesti mokesčių progresyvumo būdu, neoliberalųjį modelį kritikuojančių ekonomistų nuomone, užprogramuoja situaciją toliau tik blogėti (Lazutka 2003; Gruževskis 2017; Gyllys 2018).

Iš tiesų netolygus nacionalinių bei iš ES gaunamų lėšų perskirstymas sociumo poreikiams patenkinti sąlygoja ne tik didėjančią socialinę atskirtį, bet ir žmogiškojo kapitalo silpnėjimą. Tai, kaip ir neefektyvus su aukštąja korupcija turinčių kovoti ir visiems piliečiams vienodai teisingumą užtikrinti institucijų (prokuratūros, teismų, STT, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos ir t. t.) darbas, jų pažeidžiamumas ir pasitelkimas politinio elito vidaus kovoms sudarė situaciją, kurioje gyventojų dauguma ne tik atrodo nepajėgi pakeisti susiklosčiusią padėtį, bet ir jaučiasi esanti nereikalinga ar net perteklinė, o tai atrodytų itin paradoksalu pesimistinių šalies demografinės raidos prognozių – mažas gimstamumas, aukštas emigracijos lygis ir t. t. – fone (Jasilionis ir kt. 2015). To nepaisant, nuo pat Nepriklausomybės pradžios beveik nebūta masinių pilietinių protestų akcijų, išskyrus 2009 m. sausio 16 d. riaušes prieš Seimo. Nebūta ir didesnių, juolab nacionalinio masto streikų. Susikaupusios socialinės įtampos daugiausia nukreipiamos į kritikos liejimą socialiniuose tinkluose ar neutralizuojamos emigruojant. Tokią *resentimento* persmelktą pokolonijinę gyventojų savimonę, pasižyminčią išmoktu bejėgiškumu ir apatija, liudytų ir Eurobarometro duomenys. 2017 m. pavasarį atlikta apklausa atskleidė, kad Lietuvos gyventojai labiausiai iš visų ES piliečių išreiškia pasitikėjimą ES kaip institucija, esą geriausiai atstovaujančia jų interesams (European Commission 2017). Tai veikiausiai liudija didelį nepasitikėjimo nacionalinio masto institucijomis laipsnį, desperatiškas aukštesnio „užtarėjo bei gynėjo“ paieškas ir patriarchalinius visuomenės lūkesčius.

Atsižvelgiant į visus pirmiau minėtus ir nemintus problemas aspektus, galima formuluoti hipotezę apie Lietuvos kaip *antrinės vidinės kolonizacijos* atvejį. Jos požymių būtų galima išžvelgti visuose visuomeninės sąrangos lygiuose. Socioekonominėje, išteklių valdymo ir perskirstymo, plotmėje nacionalinės ir vietos galios atstovai disponuoja ir savo nuožiūra nekontroliuojamai perskirsto didžiausią šių pajamų dalį, apleidžia ar ignoruoja socialinės infrastruktūros plėtojimo reikmes, dėl to toliau didėja atskirtis ir socialinė nelygybė. Sociopolitinės sanklodos tampa vis neefektyvesnės, pažeidžiamos korupcijos išsunkiančiomis tampančiose viešojo sektoriaus institucijose. Galiausiai, kultūrinėje ir mentalinėje sferoje matome pilietinį nugalinimą ir jo įteisinimą, internalizuotos kolonijinės sąmonės – bejėgiškumo, agresijos, susiskaldymo, nežabotos konkurencijos ir t. t. – apraiškas.

Tačiau nuo A. Etkindo aprašytosios „vidinės kolonizacijos“ Rusijoje antrinė vidinė kolonizacija visų pirma skirtųsi elitų vaidmeniu. Juos galima pavadinti „kolonizuotaisiais kolonizatoriais“, iš gyvenimo imperinėje priklausomybėje atsineštas praktikas perkeliančiais ir taikančiais savai visuomenei. Likusiai, minėtomis galiomis bei privilegijomis nedisponuojančiai visuomenės daliai apibūdinti galbūt labiau derėtų „dvigubai kolonizuotųjų“ sąvoka. Čia omenyje turimas tiek ankstesnių istoriškai susiklosčiusių prisitaikymo modelių gajumas, tiek naujų formavimasis negailestingos rinkos konkurencijos sąlygomis. Juos įsitvirtinus ypač rodytų politinių protestų kultūros nebuvimas, apskritai socialinių įgūdžių kelti ir artikuliuoti viešinti politines idėjas bei nuosekliai siekti įkvėpti visuomenę būtiniams socialiniams pokyčiams stoka. Skirtingai nuo Sąjūdžio laikų, kai per labai trumpą laiką pavyko akumuliuoti masinę pasipriešinimo kaip svetima suvokiamai imperijai energiją, nūdienių socialinių kovų bejėgiškumas ar

regimybė sietini būtent su negebėjimu daryti vidinės analitinės perskyros tarp „savos“, visuomenės lūkesčius atliepiančios, ir „svetimos“, savo grupuotėms tarnaujančios, valdžios. Dar vienas esmingas skirtumas būtų tas, kad tokios parazitinės, podemokratinės, neofeodalinių bruožų įgyjančios tvarkos „normalumui“ pagrįsti ir „neišvengiamumui“ įtvirtinti politikos ir verslo elites bei jį aptarnaujantis intelektualinis isteblišmentas vartoja ne „žaliavinio nacionalizmo“, kaip Rusijoje, o „europėizacijos“ žodyną ir retoriką bei yra linkęs instrumentiškai manipuluoti nostalgikais nacionalinės valstybės simboliais (pavyzdžiui, Šimtmečio šventimo scenografija iš esmės išplauna nacionalinės valstybės idėją). Tai ragintų atkreipti ypatingą dėmesį į politinės kultūros ir ideologijos panaudos reikšmę susiklosčiusiame lokaliname „antrinės vidinės kolonizacijos“ modelyje, tačiau tai jau būtų atskiro, gilesnio tyrimo objektas.

Išvados

Kultūrinė išteklių istorija, besiremianti kūrybiškai interpretuojamais (neo)marksizmo, pokolonijinių studijų ir žaliavinės politinės ekonomijos teoriniais ir metodologiniais įrankiais, atveria naujas perspektyvas aiškinant posovietiniame regione, įskaitant Rusiją ir Lietuvą, vykstančių procesų kilmę, pobūdį ir esmę. Čia savitą „kolonizacinį“ elitų ir likusios visuomenės santykį susiformavus išduoda ne tik objektyvūs socioekonominiai rodikliai (didėjanti pajamų ir galimybių nelygė ir atskirtis, skurdas, masinė emigracija), bet ir paplitę institucijų „vidinio kolonizavimo“, „suprivačtinimo“ bei korumpavimo reiškiniai, šių šalių socioekonominę raidą kreipiantys demodernizacine ir žmogiškojo kapitalo nususinimo linkme.

„Vidinės kolonizacijos“ teorijos, nagrinėjančios Rusijos valstybės ir visuomenės raidos tendencijas istorijos raidoje, centre atsiduria gamtinių žaliavų, kurios yra valstybės nuosavybė, eksploatacijos ir valdymo politinės bei ekonominės problemos. Čia istoriškai įsivyravusio „monoištekliaus“ gavyba paremto ekonomikos modelio, kuriam palenktos likusios ekonomikos sritys, ypatumai nulėmė socialinę sanklodą, pasižyminčią paradigminiu elitų ir likusios visuomenės susvetimėjimu bei korumpuoto, neefektyvaus, nepakankamai finansuojamo, tad dažnai savo funkcijų atlikimą tik imituojančio viešojo sektoriaus pobūdžiu. Tokioje valstybėje modernizacijos diskursas dengia savo prigimtį ir pobūdžiu archajines, ikimodernias masių valdymo smurtu bei įtaigojimu formas, o jos valdžioje, nepaisant kintančių politinių režimų bei jų naudojamos ideologijos, vėl reinkarnuojasi šimtmetes autoritarizmo tradicijas atkurianti struktūra, palaikanti politinį *status quo* pasitelkusi patvaldiško autoriteto, konsoliduotų oligarchinių klanų, sisteminės korupcijos, kryptingo visuomenės nuostatų formavimo medijose bei represijų baimę. Tokiame siauro elito rato privatizuotos žaliavinės valstybės parazitiniame socioekonominiame modelyje su stipria prezidentine vertikale ir išsunkiančiomis institucijomis nebelieka prielaidų ir galimybių demokratizacijai, laisvajai rinkai bei nevaržomai pilietinės visuomenės raidai. Sistemai būdingas net keleropas – gamtos išteklių, „žmogiškojo kapitalo“ ir socialinės infrastruktūros – išsunkimas.

Straipsnyje „vidinės kolonizacijos“ modelį bandoma taikyti kaip Lietuvos XVI–XXI a. socioekonominės raidos interpretacinę schemą. Keliama prielaida, kad čia istoriškai būta net keleto tokios „vidinės kolonizacijos“ formavimosi veiksnių bei sąlygų. Tai šalies politinei kultūrai pagrindą paklojusios bajoriškosios demokratijos ypatumai, ilgalaikės baudžiavinės sistemos

patirtys, politinio pavaldumo laikotarpiais įtvirtintas politiškai ir pilietiškai nugalintų gyventojų pavaldininkiškas mentalitetas, XX a. vidurio okupacijų paliktos kolektyvinės traumos, posovietinės transformacijos sąlygotos ir plačiai išplitusios *resentimento* jausenos. Darytina prielaida, kad dėl geopolitinių ir istorinių ypatybių moderniaisiais laikais Lietuvoje nepavyko suformuoti ir įtvirtinti tautiškai orientuotų valdininkų sluoksnio bei suformuoti ir palaikyti demokratinės politinės kultūros institucijų ir nuostatų tęstinumo, jau nekalbant apie pačios demokratinės sistemos pamatą – stiprią vidurinę klasę. Visi užkariautojai ir okupantai pirmiausia siekė šalies politinio bei intelektualinio elito fizinio ar simbolinio sunaikinimo arba pajungimo savo reikmėms – tarpininkavimui tarp visuomenės ir svetimojo režimo, korumpuojant jį teikiamomis privilegijomis. Skirtingai nuo carinės imperijos, kurioje lietuviai iš esmės neturėjo galimybės daryti karjerą imperinėse struktūrose, į kolonijinę SSRS valdymo sistemą kooptuoti bei sėkmingai į ją integruojant vietos elitas sugebėjo šias nuostatas perkelti ir pritaikyti ir posovietinei santvarkai, kurios formavimąsi jau gerokai paveikė ir globalieji procesai, susiję su neoliberaliosios ekonominės sistemos ir postdemokratijos apraiškomis.

Atsižvelgiant į tai, Lietuvos atveju galima kelti *antrinės vidinės kolonizacijos* hipotezę, kai šalį kolonizuoja ir išnaudoja jau nebe svetimi užkariautojai, o jų mentališkai suformuoti ir posovietinę transformaciją sėkmingai įveikę vietiniai statyčiai. Ši „antrinė vidinė kolonizacija“, kaip neišvengiamai daugiabriaunis ir prieštaringas procesas, sąlygotos ilgamečių buvimo svetimoje imperijoje patirčių, atrodo, giliai paveikė tiek sociopolitinę, tiek ekonominę, tiek kultūrinę sferas, kurdama parazitizmo bruožais pasižyminčias išsunkiančias institucijas, sąlygojančias didėjančią piliečių nepasitikėjimą tokiu valstybės valdymo modeliu ir jos ateities perspektyvomis. Tačiau internalizuota kolonijinė valdomųjų savimonė, nepaisant tam tikrų šio modelio nulemtų demodernizacinių tendencijų ir pastaruju metu, įstojus į ES, silpstančių valstybinio suvereniteto galių, nėra pajėgi iki galo atpažinti ir įvardyti šio išsunkiančio valstybinio mechanizmo esmę ir jam adekvačiai pasipriešinti. Visgi šią pesimistinę ir net šiek tiek deterministinę išvadą galėtų sušvelninti ar net kvestionuoti pirmosios Lietuvos Respublikos pavyzdys, kuriai, atrodo, buvo pavykę sėkmingai įveikti savąjį pokolonijinį *resentimentą* ir tapti įtraukiančia valstybe, nepaisant po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo autoritarinio režimo sąlygotos raidos specifikos. Šis pastebėjimas juolab turėtų padėti išryškinti tarpukario ir moderniosios valstybės Šimtmečio reikšmę bei vertę Lietuvos tapimo įtraukiančia valstybe procese. Be abejonės, tai reiškia, kad turime toliau įvairiais aspektais gilintis į „imperijos“, „nacionalinės valstybės“, „pavaldumo“ bei „pokolonijinės būklės“ sąveiką naujausių laikų Lietuvos ir regiono istorijoje.

Literatūra

- Acemoglu, Daron; Robinson, James A. 2012. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. New York: Crown Publishers. <https://doi.org/10.30541/v51i3pp.276-278>
- Annus, Epp. 2015. „Between Arts and Politics: A Postcolonial View on Baltic Cultures of the Soviet Era“, *Journal of Baltic Studies* 47 (1): 1–13. <https://doi.org/10.1080/01629778.2015.1103509>
- Arendt, Hannah. 1970. *On Violence*. Orlando, FL: Harcourt.
- Arendt, Hannah. 2001. *Totalitarizmo ištakos*. Vilnius: Tyto alba.
- Beissinger, Mark R.; Young, Crawford (eds.). 2002. *Beyond State Crisis? Postcolonial Africa and Post-Soviet Eurasia in Comparative Perspective*. Washington: Woodrow Wilson Center Press. <https://doi.org/10.2979/aft.2004.51.1.116>

- Block, Fred; Somers, Margaret R. 2014. *The Power of Market Fundamentalism. Carl Polanyi's Critique*. Cambridge, MA: Harvard University Press. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v2i2.250>
- Čepaitienė, Rasa. 2013. „Politinės lyderystės tęstinumo problema posovietinėje transformacijoje“, *Politologija* 4 (72): 119–155. <https://doi.org/10.15388/polit.2013.4.2556>
- Čepaitienė, Rasa. 2014. „Imperinis modelis ir vidinė Rusijos / SSRS kolonizacija“ kn. Regina Laukaitytė (sud.) *Stalininis režimas Lietuvoje 1944–1953 m.* Vilnius: LII: 285–317.
- Crouch, Colin. 2004. *Post-Democracy: A Sociological Introduction*. Cambridge: Polity Press.
- Dawisha, Karen. 2014. *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?* New York: Simon and Shuster. <https://doi.org/10.1017/s1537592717000676>
- de la Boétie, Etienne. 2010. *A Discourse of Voluntary Servitude Wrote in French by Stephen de la Boétie*. Farmington Hills: Gale Ecco.
- Ėmužis, Marius. 2016. *Sovietų Lietuvos valdantysis elitas 1944–1974 metais: tarpusavio ryšiai ir jų raiška. Daktaro disertacija*. Vilnius: VUL.
- Etkind, Alexander. 2011. *Internal Colonization: Russia's Imperial Experience*. Cambridge: Polity Press. <https://doi.org/10.14746/p.2014.15.10997>
- Etkind, Alexander. 2013. *Warped Mourning: Stories of the Undead in the Land of the Unburied*. Stanford, CA: Stanford University Press. <https://doi.org/10.5612/slavicreview.73.1.0219>
- European Commission. 2017. *Standard Eurobarometer 87. Spring 2017. First results*. Prieiga internetu: <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2142> (žiūrėta 2018 05 02).
- Eyerman, Ron. 2001. *Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity*. New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511488788>
- Fanon, Frantz. 1986. *Black Skin, White Masks*. London: Pluto Press.
- Gailienė, Danutė (sud.). 2015. *Gyvenimas po lūžio. Kultūrinių traumų psichologiniai padariniai*. Vilnius: Eugrimas.
- Garbačiauskaitė-Budrienė, Monika. 2017. „Nepriklausoma Lietuva pastatyta ant vergų darbo“, *Delfi.lt*. Prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/monika-garbačiauskaite-budriene-nepriklausoma-lietuva-pastatyta-ant-vergu-darbo.d?id=76859183> (žiūrėta 2017 12 14).
- Gaškaitė, Nijolė; Kuodytė, Dalia; Kašėta, Algis; Ulevičius, Bonifacas. 1996. *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.* Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga.
- Gellner, Ernest. 1996. *Tautos ir nacionalizmas*. Vilnius: Pradai.
- Goldman, Marshall I. 2008. *Petrostate: Putin, Power and the New Russia*. New York: Oxford University Press.
- Goldner, Alvin W. 1976. „Stalinism: A Study of Internal Colonialism“, *Telos* 34: 5–48.
- Gruževskis, Boguslavas. 2018. „Ekonomika auga greitai, o žmonių turėjimo prieaugis išlieka žemas“. Prieiga internetu: <http://www.kartu.info/index.php/documents-mainmenu-32/analizes/510-boguslavas-gruzevskis-ekonomika-auga-greitai-o-zmoniui-turtejimo-prieaugis-isliekia-zemas> (žiūrėta 2018 05 10).
- Grybkauskas, Saulius. 2016. *Sovietinis „generalgubernatorius“. Komunistų partijų antrieji sekretoriai Sovietų Sąjungos respublikose*. Vilnius: LII. <https://doi.org/10.30965/25386565-02101020>
- Grybkauskas, Saulius; Tamošaitis, Mindaugas. 2018. *Epochų virsmo sukuriuose. Algirdo Brazausko politinė biografija*. Vilnius: LII.
- Gylis, Povilas. 2018. *Antiekonomika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Hamdy, Karim. 2000. „Islamic Perspectives on Natural Resources Management and Sustainability“, *IIFET Proceedings*. Oregon State University. Prieiga internetu: <https://www.semanticscholar.org/paper/Islamic-Perspectives-on-Natural-Resources-and-Hamdy/3646e7016b6f23dca50fd892cef40b0df05a292c> (žiūrėta 2018 09 09).
- Haro, Jose A. 2014. *Ressentiment, Violence, and Colonialism*. Prieiga internetu: <http://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6230&context=etd> (žiūrėta 2018 05 03).
- Hechter, Michael, 1975. *Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development*. Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.1086/ahr/83.1.173-a>

- Hosking, Geoffrey. 2006. *Rulers and Wictims. The Russians in the Soviet Union*. London: Belknap Press.
- Inozemcev, Vladislav. 2011. „Neo-Feudalism Explained“, *The American Interest* 6 (4). Prieiga internetu: <https://www.the-american-interest.com/2011/03/01/neo-feudalism-explained/> (žiūrėta 2018 04 21).
- Ivanauskas, Vilius. 2011. *Lietuviškoji nomenklatūra biurokratinėje sistemoje. Tarp stagnacijos ir dinamikos (1968–1988)*. Vilnius: LII.
- Jasilionis, Domantas; Stankūnienė, Vladislava; Maslauskaitė, Aušra; Stumbrys, Daumantas. 2015. *Lietuvos demografinių procesų diferenciacija*. Vilnius: LSTC.
- Jučas, Mečislovas. 1972. *Baudžiavos irimas Lietuvoje*. Vilnius: Mintis.
- Jurginis, Juozas. 1962. *Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje*. Vilnius: VPMLL.
- Klein, Margarete; Schröder, Hans-Henning. 2016. *Presidents, Oligarchs and Bureaucrats: Forms of Rule in Post-Soviet Space*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315602080>
- Klein, Naomi. 2009. *Šoko doktrina: katastrofų kapitalizmo iškilimas*. Vilnius: Kitos knygos.
- Kolchin, Peter. 1990. *Unfree Labor: American Slavery and Russian Serfdom*. Cambridge, MA: Harvard University Press. <https://doi.org/10.1086/ahr/93.5.1287>
- Kuodis, Raimondas. 2018. „Kai sumažės ES paramos srutai, ateis tikrasis prablaivėjimas“, *lzinios.lt*. Prieiga internetu: <https://www.lzinios.lt/lzinios/Ekonomika/raimondas-kuodis-kai-sumazes-es-paramos-srutai-ateis-tikrasis-prablaivejimas-/260296> (žiūrėta 2018 05 07).
- Laučius, Vladimiras. 2017. „Šiltos kėdės oligarchija, arba išgirskite pagaliau Bronislovą Burgį“, *Delfi.lt*. Prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/vladimiras-laucius-siltos-kedes-oligarchija-arba-isingirskite-pagaliau-bronislova-burgi.d?id=76965605> (žiūrėta 2018 01 22).
- Laumenskaitė, Egidija. 1997. „LDK ekonomika ir ekonominės laisvės idėjos XVI–XVII a.“ kn. Paulius Subačius (sud.) *Laisvė lietuviškojoje idėjų istorijoje: Vinco Kudirkos skaitymų medžiaga*. Vilnius: Aidai: 9–26.
- Lazutka, Romas. 2003. „Gyventojų pajamų nelygybė“, *Filosofija. Sociologija* 2: 22–29.
- Lazutka, Romas. 2018. „Grietinėlės graibymas arba Landsbergių verslo modelio nonsensas“, *Delfi.lt*. Prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/romas-lazutka-grietineles-graibymas-arba-landsbergiu-verslo-modelio-nonsensas.d?id=78963385> (žiūrėta 2018 09 16).
- Lucas, Edward. 2008. *Naujas šaltasis karas. Kremliaus keliama grėsmė Rusijai ir Vakarams*. Vilnius: Baltos lankos.
- Maldeikienė, Aušra. 2013. *Melo ekonomika*. Vilnius: Alma littera.
- Maslauskaitė, Aušra. 2011. „Žmonės nebenori gyventi priešiško kupinoje aplinkoje“, *Bernardinai.lt*. Prieiga internetu: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-01-14-pagyre-virsininkas-kazkas-ne-taip/55973> (žiūrėta 2018 05 22).
- Mitchell, Timothy. 2011. *Carbon Democracy. Political Power in the Age of Oil*. London: Verso.
- Moore, David Ch. 2006. „Is the Post- in Postcolonial is the Post- in Post-Soviet?“ in Violeta Kelertas (ed.) *Baltic Postcolonialism*. Amsterdam–New York: Rodopi: 11–43.
- Morrison, Alexander. 2013. „Internal Colonization. Russia’s Imperial Experience by Alexander Etkind (review)“, *Ab Imperio* 3: 445–457. <https://doi.org/10.1353/imp.2013.0081>
- Morton, Stephen. 2007. „Poststructuralist Formulations“ in John McLeod (ed.) *The Routledge Companion to Postcolonial Studies*. London: Routledge: 161–172. https://doi.org/10.4324/9780203358085_chapter_14
- Mundeikis, Justas. 2018. „2017 metų gyventojų materialinis nepriteklis Lietuvoje“. Prieiga internetu: <http://lithuanian-economy.net/2018/04/16/materialinis-nepriteklis-lietuvoje-2017-m/> (žiūrėta 2018 05 04).
- Norkus, Zenonas. 2008. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: VU. <https://doi.org/10.1353/imp.2013.0026>
- Norkus, Zenonas. 2009. *Nepaisiskelbusioji imperija: Lietuvos Didžioji Kunigaikštija lyginamosios istorinės imperijų sociologijos požiūriu*. Vilnius: Aidai. <https://doi.org/10.1353/imp.2013.0026>
- Procter, James. 2007. „Culturalist Formulations“ in John McLeod (ed.) *The Routledge Companion to Postcolonial Studies*. London: Routledge: 173–180. https://doi.org/10.4324/9780203358085_chapter_15
- Radžvilas, Vytautas. 2013. „Netikros tikrovės: ištakos ir pavidalai“, *Nepriklausomybės sąsiuviniai* 2: 46–74.

- Rodrik, Dani. 2001. *The Globalisation Paradox. Democracy and the Future of the World Economy*. New York: W.W. Norton and Company.
- Ross, Kristin. 1996. *Fast Cars, Clean Bodies. Decolonization and the Reordering of French Culture*. Cambridge, MA: MIT Press. <https://doi.org/10.1086/ahr/101.3.859>
- Ross, Michael L. 2012. *The Oil Curse. How Petroleum Wealth Shapes the Development of Nations*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400841929>
- Rubavičius, Vytautas. 2003. *Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
- Rubavičius, Vytautas. 2014. *Vėluojanti savastis*. Vilnius: LRSL.
- Rudokas, Jonas. 2011. „Baudžiava Lietuvoje – sąlygos, žlugimas, pamokos“, *Kultūros barai* 3: 82–86.
- Sabol, Steven. 2017. *“The Touch of Civilization”. Comparing American and Russian Internal Colonization*. Boulder: University Press of Colorado. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1mzt7g6>
- Said, Edward W. 1978. *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Samalavičius, Almantas. 2002. „Intelektualai postkolonijinėse / postkomunistinėse erdvėse: mentaliteto savybių kontūrai“ kn. Vytautas Berenis, Gintaras Beresnevičius, Almantas Samalavičius ir Virginijus Savukynas. *Lietuvių mentalitetai: tautinė istorija ir kultūros problemos*. Vilnius: KFMĮ.
- Samalavičius, Almantas. 2008. „Kas bijo postkolonializmo studijų?“, *Kultūros barai* 3: 5–8.
- Sartre, Jean-Paul. 1985. *Critique de la raison dialectique*. Paris: Gallimard.
- Schwarz, Henry; Ray, Sangeeta (eds.). 2000. *A Companion to Postcolonial Studies*. London: Blackwell Publishing.
- Scott, James C. 1998. *Seeing Like a State*. New Heaven: Yale University Press.
- Specialiųjų tyrimų tarnyba. 2018. „Nustatytas nepotizmo intensyvumas savivaldybių administracijose“. Prieiga internetu: <https://www.st.lt/lt/naujienos/?cat=1&nid=2823> (žiūrėta 2018 09 20).
- Spivak, Gayatri Chakravorty; Condee, Nancy; Ram, Harsha; Chernetsky, Vitaly. 2006. „Are We Postcolonial? Post-Soviet Space“, *PMLA* 121 (3): 828–836.
- Wallerstein, Immanuel. 1976. *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press. <https://doi.org/10.1525/aa.1976.78.2.02a00650>
- Wallerstein, Immanuel. 1995. *Historical Capitalism with Capitalist Civilization*. London: Verso.
- Weber, Eugen. 1976. *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France 1870–1914*. Stanford, CA: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1086/ahr/82.3.653>
- Weil, Simone. 1955. *Réflexions sur les causes de la liberté et de l'oppression sociale*. Paris: Éditions Gallimard.
- Willerton, John P. 1992. *Patronage and Politics in the USSR*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilson, Jeffrey D. 2015. „Understanding Resource Nationalism: Economic Dynamics and Political Institutions“, *Contemporary Politics* 21 (4): 399–416. <https://doi.org/10.1080/13569775.2015.1013293>
- Wolpe, Harold. 1973. *The Theory of Internal Colonization-the South African Case*. London: Institute of Commonwealth Studies.
- Žiemelis, Darius. 2006. „Lietuva Vidurio ir Rytų Europoje XVI–XVIII amžiuje: „feodalinė reakcija“ ar periferinis kapitalizmas?“, *Lietuvos istorijos studijos* 18: 51–68. <https://doi.org/10.15388/lis.2017.39.10769>
- Žiemelis, Darius. 2014. „Antrosios baudžiavos laidos termino taikymo Vidurio Rytų Europos istorijoje problema: Lietuvos ūkio atvejis“, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių. XVIII amžiaus studijos* 1: 340–356. <https://doi.org/10.15388/lis.2018.0.11912>
- Гайдар, Егор. 2006. *Гибель империи. Уроки для современной России*. Москва: РОССПЭН.
- Зубкова, Елена. 2008. *Прибалтика и Кремль 1940–1953*. Москва: РОССПЭН.
- Калинина, И. 2014. «Ретгоратія. Родина или нефть», *Неприкосновенный запас* 3 (95). Prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/nz/2014/3/19k.html> (žiūrėta 2018 08 10).
- Киселев, Михаил А. 2014. «Как колонизируют историю. Рецензия: Эткинд А. Внутренняя колонизация. Имперский опыт России. М.: НЛО, 2013», *Историческая экспертиза* 1: 144–158.

- Ключевский, Василий. 2005. *Русская история. Полный курс лекций*. Москва: Олма-Пресс.
- Круглов, Алексей. 2013. «Кант и «внутренняя колонизация России» (рецензия на книгу Эткин-да А. М. Внутренняя колонизация. Имперский опыт России / авториз. пер. с англ. В. Макарова. – М.: Новое литературное обозрение, 2013. – 448 с.)», *Кантовский сборник* 4 (46): 87–99. <https://doi.org/10.5922/0207-6918-2013-4-7>
- Лапаева, Мария; Лапаева, Ольга. 2004. «Основные этапы формирования и развития топливно-энергетического комплекса России», *Вестник ОГУ* 8: 4–12.
- Овинникова, Ксения. 2013. «Современное состояние нефтегазового комплекса России и его проблемы», *Вестник науки Сибири* 4 (10): 156–161.
- Путин, Владимир. 1997. *Стратегическое планирование воспроизводства минерально-сырьевой базы региона в условиях формирования рыночных отношений: Санкт-Петербург и Ленинградская область*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов. Prieiga internetu: <http://www.dissertat.com/content/strategicheskoe-planirovanie-vosproizvodstva-mineralno-syrevoi-bazy-regiona-v-usloviyakh-for#ixzz5FB7HyG1n> (žiūrėta 2017 12 23).
- Суни, Грегор. 2011. «Империя как таковая: Имперская Россия, «национальная» идентичность и теории империи» в кн. Р. Г. Суни, Т. Мартина (ред.) *Государство наций: империя и национальное строительство в эпоху Ленина и Сталина*. Москва: РОССПЭН: 36–40. <https://doi.org/10.1353/imp.2001.0021>
- Ферретти, Мария. 2013. «Генезис сталинизма: авторитарная модернизация, социальное сопротивление и репрессии», *История сталинизма: жизнь в терроре. Социальные аспекты репрессий. Материалы международной научной конференции, Санкт-Петербург, 18–20 октября 2012 г.* Москва: РОССПЭН: 120–140.
- Хили, Дон. 2012. «Наследие ГУЛАГ'а: принудительный труд советской эпохи как внутренняя колонизация» в кн. *Там, внутри. Практики внутренней колонизации в культурной истории России* (под. ред. А. Эткин-да, Д. Уффельманна, И. Кукулина). Москва: НЛО: 684–729.
- Эткин-да, Александр. 1993. *Эрос невозможного. История психоанализа в России*. Санкт-Петербург: Медуза.
- Эткин-да, Александр. 1995. *Содом и Психея. Очерки интеллектуальной истории Серебряного века*. Москва: Гарант.
- Эткин-да, Александр. 1998. *Хлыст. Секты, литература и революция*. Москва: НЛО.
- Эткин-да, Александр. 2001. «Фуко и тезис внутренней колонизации: постколониальный взгляд на советское прошлое», *Новое литературное обозрение* 49. Prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/nlo/2001/49/etkind.html> (žiūrėta 2018 05 05).
- Эткин-да, Александр. 2001. *Толкование путешествий. Россия и Америка в травелогах и интертекстах*. Москва: НЛО.
- Эткин-да, Александр. 2002. Бремя бритого человека или внутренняя колонизация России. Prieiga internetu: <http://studydoc.ru/doc/3704370/bremya-britogo-cheloveka--ili-vnutrennyaya-kolonizaciya-rossii> (žiūrėta 2018 05 05). <https://doi.org/10.1353/imp.2002.0000>
- Эткин-да, Александр. 2013а. «Петромачо или механизмы демодернизации в ресурсном государстве», *Неприкосновенный запас* 2 (88). Prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/nz/2013/2/e16.html> (žiūrėta 2017 01 14).
- Эткин-да, Александр. 2013б. «Политические свойства газа», *Ведомости*. Prieiga internetu: https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2013/06/07/politicheskie_svoystva_gaza (žiūrėta 2018 05 02).
- Эткин-да, Александр. 2014. «Сырье противовара: к критике политической экономии», *Неприкосновенный запас* 95. Prieiga internetu: <http://www.nlobooks.ru/node/5047> (žiūrėta 2018 05 11).
- Эткин-да, Александр. 2016. «Внутренняя колонизация. Критическая теория паразитирующего государства», *Вестник Европы* 46. Prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/vestnik/2016/46-47/vnutrennyaya-kolonizaciya-kriticheskaya-teoriya-paraziticheskog.html> (žiūrėta 2017 10 12).
- Эткин-да, Александр; Уффельманн, Дирк; Кукулин, Илья. 2012. «Внутренняя колонизация России: между практикой и воображением», в кн. *Там, внутри. Практики внутренней колонизации в культурной истории России* (под. ред. А. Эткин-да, Д. Уффельманна, И. Кукулина). Москва: НЛО: 6–50.